

S. BEGMATOV, D. KARIMOVA,
Q. MAMIROV

MUSIQA

6-SINF UCHUN DARSLIK

S.BEGMATOV, D.KARIMOVA, Q.MAMIROV

MUSIQA

6-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan 5-nashri

*O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi
nashrga tavsiya etgan*

**G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent – 2008**

85.313(5y)

M 84

Taqrizchilar:

Munajat ABRALOVA — Respublika Ta'lim markazi «Musiqqa, san'at va mehnat ta'limi» bo'limi boshlig'i

Yo'ldoshali BOTIROV — O'zPFITI «San'at va chizmachilikni o'qitish nazariyasi va metodikasi» bo'limining ilmiy xodimi

«Maktab kutubxonasi uchun chop etildi». Bepul.

Musiqqa: 6-sinf uchun darslik. Qayta ishlangan 5-nashri. — S.Begmatov, D.Karimova, Q.Mamirov. — T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2008. — 96 b.

I. Begmatov S. va boshq.

BBK 85.313(5y) я 721

B-M-K $\frac{4905000000-29}{M 352 (04) - 2008}$ reja 2008

ISBN 978-9943-03-153-1

© S.Begmatov, D.Karimova, Q.Mamirov. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2008-y.

SO‘ZBOSHI

Aziz o‘quvchilar! Tavsiya etilayotgan 6-sinf «Musiq» darsligi Sizlarni musiqa ijodiyotining mumtoz olami bilan tanishtiradi. Mumtoz musiqa har tomonlama yetuk va mukammal bo‘lgan asarlarni o‘z ichiga oladi. Insoniyat taraqqiyotiga hamohang tarzda keng rivoj topgan mumtoz musiqa xalqimizning ma’naviy xazinasidan joy olgan merosi hisoblanadi. Ular har bir avlod tomonidan qunt bilan o‘rganilgan va kelajak uchun munosib voris bo‘lishga da’vat etuvchi ijodiyotning ulkan manbai bo‘lib kelgan.

Darslikdan mumtozlik kasb etuvchi barcha musiqa ijodiyoti yo‘nalishlari bo‘yicha tushuncha olasiz.

I chorakda mumtoz musiqa va ularning janr xususiyatlari haqida tushuncha berilgan; II chorakda esa arab, turk, ozarbayjon, eron, xitoy, uyg‘ur, yapon, hind, qozoq, qirg‘iz, tojik kabi Sharq xalqlari musiqasi bilan yaqindan tanishasiz; III chorakda zamonaviy musiqa mezonlari, ayniqsa, o‘zbek estrada musiqasiga ko‘proq e’tibor qaratilgan; IV chorakda Jahon mumtoz musiqasiga ulkan hissa qo‘shgan V.Motsart, L.Betxoven, F.Shopen, M.Glinka kabi Yevropa kompozitorlarining mumtoz musiqa ijodiyotidan bahramand bo‘lasiz.

Mumtoz musiqa xalqlarning milliy an’analari bilan sug‘orilgan ma’naviy boyligi bo‘lib, ularni o‘rganish va ardoqlash har bir inson kamoloti uchun zarurdir. O‘ylaymizki, darslikka kiritilgan mavzular kelajagi buyuk O‘zbekistonimizning barkamol avlodiga xos tuyg‘ularni shakllantirishga, Vatanga, xalqimizga bo‘lgan muhabbatingizni yana-da oshirishga xizmat qiladi.

M u a l l i f l a r

Darslikdan unumli foydalanish uchun quyidagi shartli belgilarni eslab qoling:

— musiqa tinglash.

— savol va topshiriqlar.

— musiqa savodi.

— mustaqil o‘qish.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING DAVLAT MADHIYASI

Abdulla Oripov so'zi

Mutal (Mutavakkil) Burhonov musiqasi

Tantanavor

1. Ser- qu- yosh, hur o'l- kam, el-
ga baxt, na- jot, Sen o'- zing do'st-lar-ga yo'l-dosh, meh-ri-
bon! Meh-ri- bon! Yash-na- gay to a- bad il-
mu fan, i- jod, Shuh-ra-ting por- la- sin to- ki bor ja-
hon! Ol- tin bu vo- diy- lar - jon O'z- be- kis-
ton, Aj- dod- lar mar- do- na ru- hi sen- ga yor! U- lug'

ff xalq qud- ra-ti jo'sh ur- gan za-mon, *f* O- lam- ni mah- li-yo ay- la- *mf*

1. gan di- yor! *f* 2. Bag'- ri

2. gan di- yor!

Serquyosh, hur o'lkam, elga baxt, najot,
 Sen o'zing do'stlarga yo'ldosh, mehribon!
 Yashnagay to abad ilm-u fan, ijod,
 Shuhrating porlasin toki bor jahon!

N a q a r o t :

Oltin bu vodiylar — jon O'zbekiston,
 Ajdodlar mardona ruhi senga yor!
 Ulug' xalq qudrati jo'sh urgan zamon,
 Olamni mahliyo aylagan diyor!

Bag'ri keng o'zbekning o'chmas iymoni,
 Erkin, yosh avlodlar senga zo'r qanot!
 Istiqlol mash'ali, tinchlik posboni,
 Haqsevar, ona yurt, mangu bo'l obod!

N a q a r o t

I CHORAK

MUMTOZ MUSIQA HAQIDA TUSHUNCHA

MUMTOZ MUSIQA

«Mumtoz musiqa» mohir sozanda, xonanda hamda bastakorlar ijodining eng nodir namunasi bo'lgan maqomlar, yirik shakldagi murakkab kuy va ashulalarni o'z ichiga oladi. Amaliyotda u «mumtoz musiqa» yoki «kasbiy musiqa» deb ham yuritiladi. Demak, mumtoz musiqa xalq ijodiyotining professional yo'nalishiga xos bo'lgan eng sara musiqiy namunalaridir. Ushbu yo'nalishga xos bo'lgan asarlar iste'dodli bastakorlar tomonidan yaratilgan hamda yuksak malakaga ega bo'lgan xonanda va sozandalar tomonidan ijro etib kelingan. Ularning mazmuni murakkab va mukammaldir. Shu bois, ularni ijro etish uchun katta san'atkorlik tajribasi, mahorat, malaka va musiqiy savodxonlik kerak bo'ladi. Qadimdan mumtoz musiqa yoshlarga ustozlar tomonidan o'rgatib kelingan. Ushbu ustoz-shogirdlik an'anasi hozirgacha davom etib kelmoqda.

Mumtoz musiqa yirik shakldagi kuy va ashulalardan tarkib topgan. Ular mazmunan va shaklan rang-barangdir. Ma'lumki, bizning diyorumiz sheva nuqtayi nazaridan 4 ta katta vohaga bo'linadi. Bular: Buxoro–Samarqand, Xorazm, Surxondaryo–Qashqadaryo va Farg'ona–Toshkent vohalaridir. Sheva nafaqat tilda, balki musiqiy ohanglarda ham o'z aksini topadi.

Qadrli o'quvchilar! Mumtoz musiqa merosimiz kelajakda yaratiladigan barcha musiqiy asarlar uchun ohang-kuyilar xazinasidir. Bu chorakda Siz musiqamizning mumtoz turlari va vohaviy xususiyatlari haqida umumiy tushunchaga ega bo'lasiz.

 Sinf fonotekasidan mumtoz musiqa asarlaridan namunalar tinglang.

 Musiqa savodi. Qadrli o'quvchilar! Yil davomida sizlar asosan solfedjio qilish, ya'ni notaga qarab kuylash bilan mashg'ul bo'lasiz. Berilgan kuyilarga dirijorlik qilish bilan birga ustozingiz yordamida ularning tuzilishini ham tahlil qilishni o'rganasiz.

$\frac{2}{4}$ o'lchovida yozilgan ushbu mashqni kuylang:

?! Savol va topshiriqlar

1. Mumtoz musiqa haqida soʻzlab bering.
2. Qanday musiqiy namunalarga mumtoz musiqa deyiladi?
3. Mumtoz musiqa kimlar tomonidan yaratiladi va ijro etiladi?
4. Oʻzbek tilining qaysi shevalarini bilasiz va ularning mumtoz musiqaga taʼsiri qanday?
5. Mumtoz musiqani ijro etish uchun qanday malakalarga ega boʻlish lozim?

MUMTOZ KUYLAR

Mumtoz musiqa tarkibi ikki xil shaklga ega boʻladi. Ulardan biri, cholgʻu musiqasi boʻlsa, ikkinchisi, ashula yoʻlidir. Cholgʻu musiqasi tarkibi eng sodda xalq kuylaridan tortib to murakkab maqom namunalargacha boʻlgan asarlarni oʻz ichiga oladi. Shularning orasida maqom cholgʻu yoʻllari bilan birga juda koʻp anʼanaviy mumtoz asarlar ham bor. Mumtoz kuylarni oʻzbek bastakorlari turli davrlarda yaratganlar.

Mumtoz kuylar azaldan oʻzbek xalq cholgʻulari – tanbur, dutor, gʻijjak, nay, chang va surnay kabi sozlarda ijro etib kelingan. Eng ommabop cholgʻularimizdan yana biri doyradir. Amaliyotda aksariyat mumtoz kuylar yakka cholgʻularda hamda joʻrnovozlikda ijro etib kelinmoqda. Hammamiz sevib tinglaydigan mumtoz kuylarimiz juda koʻp. Ularga «Hojiniyoz I–II», «Choʻli Iroq», «Mirzadavlat», «Munojot», «Savti Munojot», «Ufori Munojot», «Ilgʻor», «Rohat», «Rajabiy», «Sharob I–II», «Aliqambar», «Qoʻshchinor», «Navroʻzi Ajam» kabi kuylarni misol qilish mumkin. Shulardan bolalarga boplar «Dilxiroj», «Jonon», «Lazgi» kabi kuylardir.

JONON

Mumtoz cholgʻu kuylari maʼnaviy oziqa sifatida insonlarga huzur baxsh etadi.

Xalqimiz orasidan mumtoz cholgʻu kuylar yaratgan va ijro etgan juda koʻp mashhur kishilar yetishib chiqqan. Usta Olim Komilov, Yunus Rajabiy, Toʻxtasin Jalilov, Saidjon Kalonov, Gʻanijon Toshmatov, Faxriddin Sodiqov, Muhammadjon Mirzayev, Turgʻun Alimatov, Ahmadjon Odilov, Abduhoshim Ismoilov, Oʻlmas Rasulov, Qahramon Dadayev va boshqalar shular jumlasidandir.

Zamonaviy cholgʻuchilar ansambli guruhi.

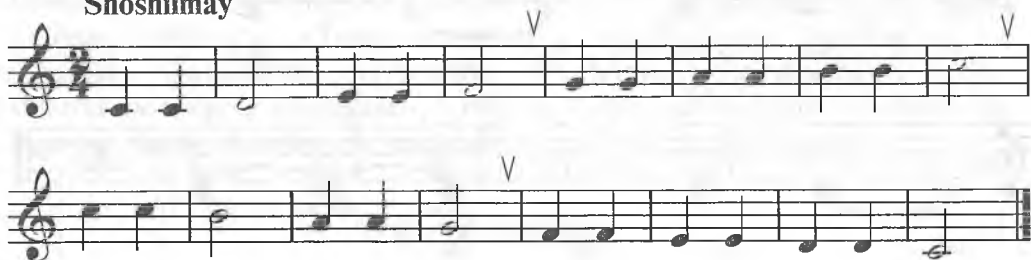

Sozandalar ansambli.

⊙ *Sinf fonotekasidan «Cho'li Iroq», «Qo'shtor», «Rohat», «Jonon» kuylarini tinglang.*

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyga dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Shoshilmay

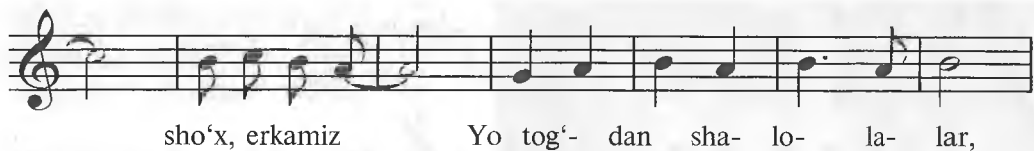
BOLALAR

Jumaniyoz Jabborov she'ri

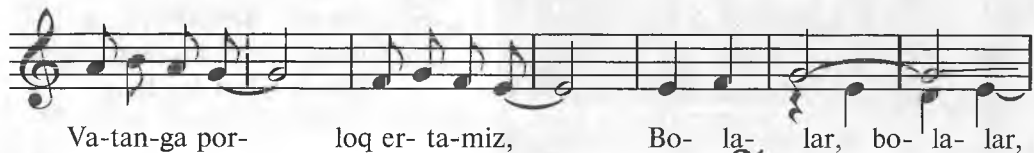
Habibulla Rahimov musiqasi

Tez

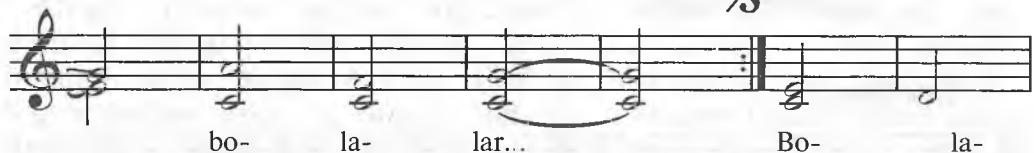

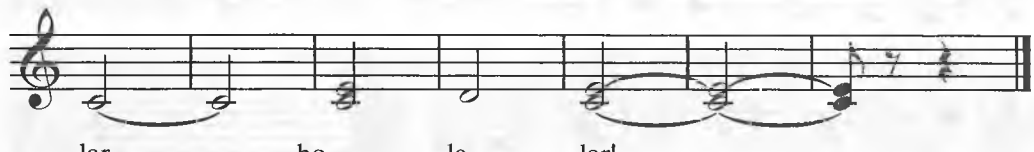
sho'x, erkamiz Yo tog'- dan sha- lo- la- lar,

Va-tan-ga por- loq er- ta-miz, Bo- la- lar, bo- la- lar,

bo- la- lar... Bo- la-

lar, bo- la- lar!

Xuddi bog'lar gul-chechagi,
Qirlarda yo lolalar,
O'zbekiston kelajagi –
Bolalar, bolalar, bolalar!

Sevinch bo'lib yog'dik dilga,
Misli shabnam jolalar,
Biz iftixor, quvonch elga,
Bolalar, bolalar, bolalar!

Biz quvnoqmiz, sho'x, erkamiz
Yo tog'dan shalolalar,
Vatanga porloq ertamiz,
Bolalar, bolalar, bolalar!

Boshingizdan quyosh sochdi,
Mangu zarrin tolalar,
Iqbol bizga bag'rin ochdi,
Bolalar, bolalar, bolalar!

?! Savol va topshiriqlar

1. Mumtoz kuylar deganda qanday asarlarni tushunasiz?
2. Mumtoz kuylar qaysi cholg'u sozlarida ijro etiladi?
3. Siz qanday kuylarning nomini bilasiz?
4. Bolalarga xos qanday mumtoz kuylar bor?
5. «Jonon» kuyini eslab, kuylab bering.
6. «Bolalar» qo'shig'i mualliflari kimlar? Qo'shiqni birgalikda kuylang.

MUMTOZ ASHULA

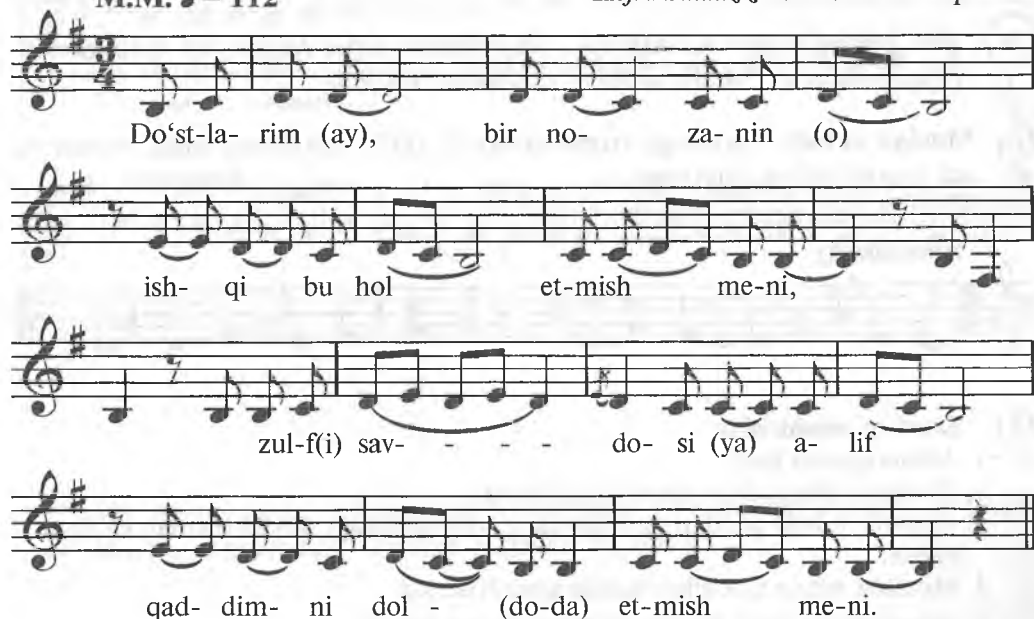
Ashula – bu qo‘shiqqa nisbatan rivojlangan, shakl jihatidan kattaroq bo‘lgan avjli asardir. Ashulaning so‘z matnlari ham asosan g‘azal janriga ko‘proq mansub bo‘ladi. Bunday xususiyatlarga ega bo‘lgan asarlar, odatda, «mumtoz ashula» yoki «xalq ashulasi» deb yuritiladi. Mumtoz ashulalar ham xalq ichidan chiqqan mohir sozanda, xonanda va bastakorlar tomonidan yaratilgan. Mumtoz ashulalar o‘zining salobatlilik, keng qamrovlilik va purma‘noligi bilan ajralib turadi. Ularning turlari, shakllari juda ham ko‘p.

Mumtoz ashulalar xalq orasida keng ommalashgan. Ularga «Ushshoq»lar, «Feruz»lar, «Bayot»lar, «Suvora»lar, «Chorgoh»larni kiritish mumkin. Xalqqa yoqqan ashula tezda ommalashadi va uning namunasi ham ko‘payadi. Xususan, «Ushshoq»ning bir qancha turi bor. «Samarqand Ushshog‘i», «Qo‘qon Ushshog‘i», «Toshkent Ushshog‘i», «Sodirxon Ushshog‘i» va boshqalar. «Guluzorim», «Dilxiroj», «Ey Sabo», «Ko‘cha bog‘i I–II», «Abdurahmonbegi», «Aylagach», «Fig‘on», «Sensan sevarim», «Munojot», «Tanovar» kabi ashulalar esa xalq orasida mashhur bo‘lib ketgan.

GULUZORIM

M.M. ♩ = 112

Hoji Abdulaziz Abdurasulov musiqisi

Do'st-la- rim (ay), bir no- za- nin (o)

ish- qi bu hol et-mish me-ni,

zul-f(i) sav- - - do- si (ya) a- lif

qad- dim- ni dol - (do-da) et-mish me-ni.

Mumtoz ashula ijrosi. Xalq hofizi
Mahmudjon Tojiboyev.

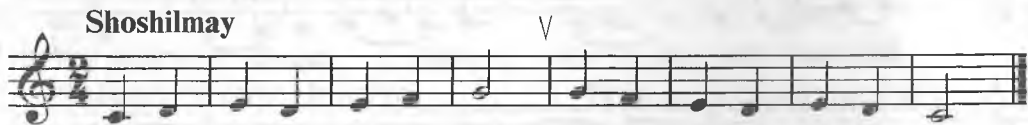
Mumtoz ashulalar mumtoz adabiyot namoyandalari – Jomiy, Navoiy, Fuzuliy, Bobur, Mashrab, Xorazmiy, Ogahiy, Nodira, Muqimiy, Furqat, Charxiy kabi shoirlarning lirik yo‘nalishda yaratilgan g‘azal va she‘rlariga bastalangan.

Mumtoz ashulalar yakka yoki jo‘rnavozlikda ijro etiladi. Xonandalar esa, sozandalar ansambli jo‘rligida yoki o‘zlarining sozlari jo‘rligida ham ashula aytadilar. Mumtoz ashula ijro etishda ko‘proq tanbur, dutor, g‘ijjak, doyra cholg‘ularidan tuzilgan dastalardan foydalanadilar.

Mumtoz ashula ijrochilarini biz «hofiz» deb ataymiz. Biz ustoz xonandalardan Halima Nosirova, Saodat Qobulova, Orifxon Hotamov, Ochilxon Otaxonov, Hasan Rajabiy, O‘lmas Saidjonov, Munojot Yo‘lchiyeva, Mahmudjon Tojiboyev, Mashrab Ermatovlarni hurmat bilan tilga olamiz.

○ *Sinf fonotekasidan «Ushshoq», «Soqiynomai Savti Kalon» va «Guluzorim» (Hoji Abdulaziz Abdurasulov) asarlarini tinglang.*

🎵 **Musiqa savodi.** Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! Savol va topshiriqlar

1. Ashula qanday janr?
2. Mumtoz ashulalardan qaysilarini bilasiz?
3. Mumtoz ashula qanday shoirlarning so‘zlari bilan aytiladi va ulardan kimlarni bilasiz?
4. Mumtoz ashula ijrochilari haqida gapirib bering.
5. «Soqiynomai Savti Kalon» asaridan kuylab bering.

SHASHMAQOM – MUMTOZ MUSIQAMIZ ASOSI

Shashmaqom – o‘zbek va tojik xalqlarining mumtoz musiqasi hisoblanadi. Shashmaqom Buxoroda XVIII asrga kelib to‘la shakllangan. Uning tarkibida 250 dan ortiq yirik shakldagi kuy va ashulalar mavjud. Shashmaqom – olti maqom deganidir. Ular «Buzruk», «Rost», «Navo», «Dugoh», «Segoh» va «Iroq» deb nomlanadi.

Shashmaqomni maxsus bilimga ega bo‘lgan sozanda va xonandalar ijro etishadi. Ularni biz «maqomchilar» deb ataymiz. Azaldan Shashmaqomni ijro etadigan maxsus ansambllar faoliyat ko‘rsatib kelgan. Bunday ansambllarga Toshkentda O‘zbekiston Teleradiokompaniyasi qoshida tashkil etilgan Yunus Rajabiy nomidagi «Maqomchilar», Buxoro, Xorazm, Samarqand, Andijon va Farg‘ona viloyatlaridagi maqomchilar ansambllari misol bo‘la oladi.

SAMOI DUGOH

M.M. ♩ = 72

Xalq musiqasi

Bozgo‘y

The musical score is written in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). It consists of two systems, each with two staves. The first system shows a melodic line in the upper staff and a bass line in the lower staff. The second system continues the melody and bass line, ending with a double bar line and repeat dots. The tempo is marked as M.M. ♩ = 72.

⊙ *Sinf fonotekasidan Shashmaqom tarkibidagi asarlardan tinglang (masalan, Buzruk maqomidan «Tasnifi Buzruk» va h.k.).*

SHASHMAQOM – MUMTOZ MUSIQAMIZ ASOSI

Shashmaqom – o‘zbek va tojik xalqlarining mumtoz musiqasi hisoblanadi. Shashmaqom Buxoroda XVIII asrga kelib to‘la shakllangan. Uning tarkibida 250 dan ortiq yirik shakldagi kuy va ashulalar mavjud. Shashmaqom – olti maqom deganidir. Ular «Buzruk», «Rost», «Navo», «Dugoh», «Segoh» va «Iroq» deb nomlanadi.

Shashmaqomni maxsus bilimga ega bo‘lgan sozanda va xonandalar ijro etishadi. Ularni biz «maqomchilar» deb ataymiz. Azaldan Shashmaqomni ijro etadigan maxsus ansambllar faoliyat ko‘rsatib kelgan. Bunday ansambllarga Toshkentda O‘zbekiston Teleradiokompaniyasi qoshida tashkil etilgan Yunus Rajabiy nomidagi «Maqomchilar», Buxoro, Xorazm, Samarqand, Andijon va Farg‘ona viloyatlaridagi maqomchilar ansambllari misol bo‘la oladi.

SAMOI DUGOH

M.M. ♩ = 72

Xalq musiqasi

Bozgo‘y

The musical score is written on two systems. The first system consists of a treble clef staff with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. The melody is written in eighth notes, and the bass line is written in quarter notes. The second system continues the melody and bass line, ending with a double bar line and repeat dots. The bass line includes rests and quarter notes.

⊙ *Sinf fonotekasidan Shashmaqom tarkibidagi asarlardan tinglang (masalan, Buzruk maqomidan «Tasnifi Buzruk» va h.k.).*

Faxriddin Sodiqov nomidagi maqomchilar ansambli.

 Musiqa savodi. Quyidagi kuylarni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Jonli

Jonli

MUNAJJIM BOBOM

Po'lat Mo'min she'ri

Nadim Norxo'jayev musiqasi

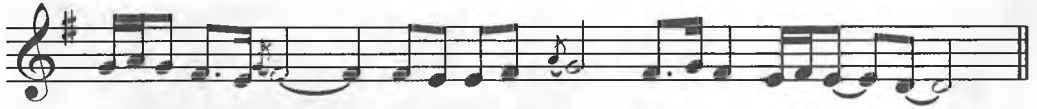
Tezroq

Os-mon-lar-da nur ko'zlarin-giz, Cha-raq-lay-di
yul-duz-la-rin-giz. Os-mon-lar-da nur ko'z-la-rin-giz,
Cha-raq-lay-di yul-duz-la-rin-giz. A- mir Te-mur ru-
hi bo'-lib yor, Yash-na-moq-da bu o- zod di-yor.
Sa-mar- qand-da, Sa-mar- qand- da bor-day- siz mu-dom,
Ey mu-naj- jim, Ey mu- naj- jim, U-lug'- bek bobom,
U- lug'- bek bo- bom.

Osmonlarda nur ko'zlaringiz,
Charaqlaydi yulduzlaringiz.
Amir Temur ruhi bo'lib yor,
Yashnamoqda bu ozod diyor.

N a q a r o t :

Samarqandda bordaysiz mudom,
Ey munajjim, Ulug'bek bobom.

Savol va topshiriqlar

1. Katta ashula qanday janr va Respublikamizning qaysi vohasiga xos?
2. Katta ashula janrining xususiyatlarini aytib bering.
3. Nimaga patnisaki ashula deyiladi?
4. Katta ashula ijrochilaridan kimlarni bilasiz?

FARG‘ONA – TOSHKENT VOHASINING MUMTOZ MUSIQASI

O‘zbekistonda har bir vohaning o‘ziga xos musiqiy an‘analari mavjud.

Farg‘ona–Toshkent vohasining mumtoz musiqasi shu yerda yashaydigan xalqlarning turmush tarzi, mashg‘uloti va etnik hayoti asosida vujudga kelgan. Ushbu voqa mumtoz musiqasiga maqom yo‘llarida yaratilgan asarlar kiradi. Bular: «Bayot I–V», «Gulyor-Shahnoz I–V», «Dugoh Husayniy I–VII», «Chorgoh I–V» lar. Shu bilan birga, vohaga xos bo‘lgan cholg‘u turkumlari, surnay yo‘llari va ayniqsa, katta ashula janri alohida e‘tiborga loyiqdir.

DUGOH HUSAYNIY TARONASI

M.M. ♩ = 92

Xalq musiqasi

Kel-sang a-gar kul-bam a-ro bosh us- ti-
na, bosh us- ti- na...

Farg‘ona – Toshkent mumtoz musiqasi namunalari orasida Shashmaqomga nisbatan soddaroq, xalq ashulalari, katta ashulalar va qo‘shiq janrlarining ta‘sirida yaratilgan juda ko‘p asarlar mavjud.

Bu vohaning mumtoz musiqasiga serjilolik, kuychanlik, joziba va shu bilan birga, erkinlik xosdir. Shu bois, bu vohadan ijrochilik yo‘llariga ega bo‘lgan sozanda va xonandalar ko‘p chiqqan. Jumladan, Erka qori Karimov, Mamatbuva Sattorov, Jo‘raxon Sulonov, Ma‘murjon Uzoqov, Usta Ro‘zimat Isaboyev, Abduqodir Ismoilov, G‘anijon Toshmatov, Yunus Rajabiy, Faxriddin Sodiqov, Fattohxon Mamadaliyev kabi ustoz san‘atkorlarni tilga olishimiz mumkin.

Yunus Rajabiy nomidagi maqomchilar ansambli.
Badiiy rahbar Abduhoshim Ismoilov.

☉ *Sinf fonotekasidan «Bayot I», «Mushkiloti Dugoh» va «Nasrulloi I» asarlarini tinglang.*

🎵 **Musiqa savodi.** Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Sho'xchan

?! Savol va topshiriqlar

1. Farg‘ona—Toshkent vohasi musiqasi an‘analari haqida gapirib bering.
2. Voha qanday mumtoz musiqaga ega? Nomlarini sanab o‘ting.
3. Vohaning ustoz san‘atkorlaridan kimlarni bilasiz?
4. «Bayot I» asaridan namuna kuylab bering.

XORAZM VOHASINING MUMTOZ MUSIQASI

Xorazm eng qadimiy madaniyatga ega bo‘lgan, o‘zining madaniyati va san‘ati bilan O‘rta Osiyo madaniyati taraqqiyotiga katta hissa qo‘shgan vohalardan biri.

Xorazm mumtoz musiqasi janrlarga boy. Chunonchi, maqom, maqom yo‘llarida yaratilgan mumtoz kuy va ashula hamda o‘ziga xos doston ijrochiligi san‘atlariga ega. Xorazm maqomlari «Rost», «Buzruk», «Navo», «Dugoh», «Segoh», «Iroq» va «Panjgoh» (to‘liq bo‘lmagan qism) lardan iborat. Umuman, ular «Olti yarim maqom» deb yuritiladi.

Xorazm maqomlaridan tashqari, bu vohaga xos bo‘lgan «Suvora», «Naqsh», «Faryod» kabi mumtoz kuy va ashulalar ham bor. Bular aynan Xorazm mumtoz musiqasining namunalaridir. Ularning ijro uslublarida o‘ziga xoslik mavjud. Ular cholg‘u va ashula ijrochiligida yaqqol seziladi. XIX asrda esa Xorazm maqomlari «Xorazm tanbur chizig‘i» asosida notaga olingan.

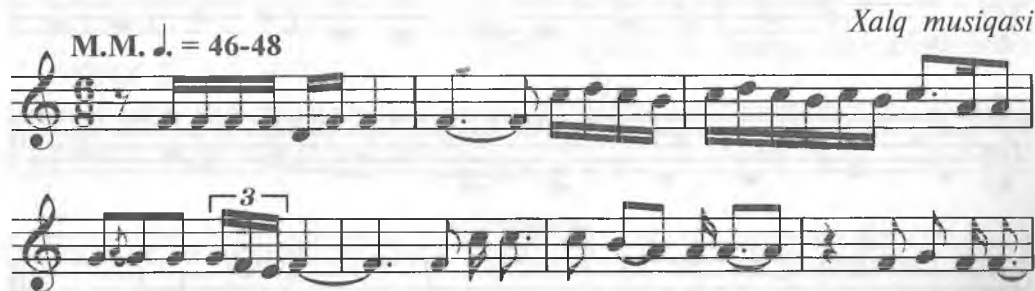
Xorazm mumtoz musiqasining yana bir turi — bu doston ijrochiligidir. Chunki bu vohada dostonlar ham ashula uslubida ijro etiladi. Doston ijrochilari xalq orasida baxshi nomi bilan yuritiladi (jumladan, Bolabaxshi).

Xorazm vohasi mumtoz musiqa ijrochiligiga xos cholg‘ular quyidagilardir: tor, g‘ijjak, qo‘shnay, tanbur, dutor, surnay va doyra.

Xorazm mumtoz musiqasining ustozlari Madrahim Sheroziy, Hojixon Boltayev, Komiljon Otaniyozovlar.

CHAPANDOZI SUVORA

M.M. ♩ = 46-48 *Xalq musiqasi*

Ul oy rux-so-ri kim, on-din ha-ma

o-lam mu-nav-var-dur, La-to- fat os- mo-ni
 av- ji- da xur- shi- d(i) an- var-dur.

Xorazm vohasi xonanda va sozandalar ansambli.

● Sinf fonotekasi-
 dan «Suvora»
 va «Feruz I»
 asarlarini ting-
 lang.

🎵 **Musiqa savodi.**
 Quyidagi kuyga
 dirijorlik qilib, notala-
 rini aniq, ravon va sof
 tovush bilan kuylang:

Sho'x, quvnoq

Musical notation for the piece "Sho'x, quvnoq". It consists of four staves of music in a 2/4 time signature. The melody is written in a treble clef. There are four dynamic markings (V) above the staves, indicating accents on specific notes.

?! Savol va topshiriqlar

1. Xorazm vohasi madaniyati haqida nima bilasiz?
2. Xorazm mumtoz musiqasi namunalari xususida gapirib bering.
3. Qaysi Xorazm maqomlarini bilasiz?
4. Xorazm dostonchilik san'atini aytib bering.
5. «Ufori Suvora» kuyidan namuna kuylab bering.

SURXONDARYO VA QASHQADARYO MUMTOZ MUSIQASI

Surxondaryo va Qashqadaryo vohasi o'zining mahalliy urf-odatlarini va an'analari bilan alohida ajralib turadi. Ularning mumtoz musiqasi asosan dostonchilik bilan bog'liqdir. Doston ijrochilik an'analari esa adabiy-nasriy va musiqiy xislatlar mujassamlashgan.

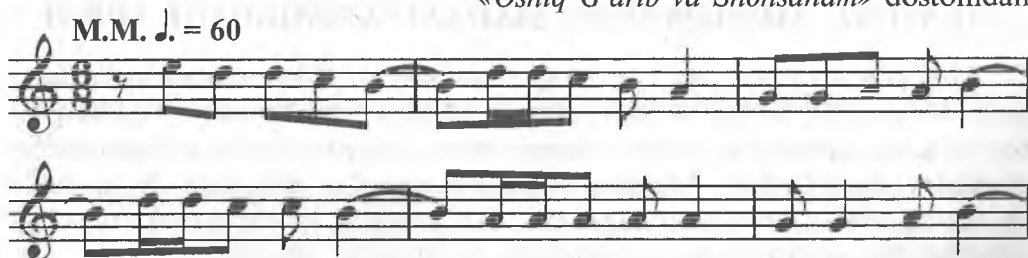

Doston ijrochiligining o'ziga xosligi — ularning ovoz ishlatishida (tomoqda kuylaydi) va do'mbira cholg'usida jo'r bo'lishidir. Shu bois, bu voha ko'proq dostonchilik san'ati bilan mashhur. Doston ijrochilari xalq orasida dostonchi, baxshi, shoir deb ataladi. Dostonlarning qo'shiq qilib aytiladigan qismi esa «noma» deyiladi.

Bu vohada eng ko'p tarqalgan dostonlardan «Alpomish», «Sohibqiron», «Avazxon», «Iskandarnoma», «Go'ro'g'li», «Oshiq G'arib va Shohsanam» va boshqalar. Ular tarixiy bahodirlik va ishqiy dostonlar hisoblanadi.

TAMOSHOSINI

«Oshiq G'arib va Shohsanam» dostonidan

Kel, G'a-ri-bim,
 gasht e-tay-lik bu bog'-da (yo), Bul-bul ko'r-sin
 gul-ning ta-mo-sho- si-ni...

● *Sinf fonotekasidan «Alpomish» dostonidan namunalar tinglang.*

Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Shoshilib, tez

?! Savol va topshiriqlar

- 1. Surxondaryo va Qashqadaryo mumtoz musiqasi janrlari xususida so'zlab bering.
- 2. Qanday dostonlarni bilasiz?
- 3. Shoir-baxshilarning nomlarini aytib bering.

MUMTOZ MUSIQANING MADANIYATIMIZDAGI O'RNI

Musiqa madaniyati xalqlar orasidagi yaqinlikni, do'stlikni mustahkamlaydigan omil. Ma'naviyati buyuk bo'lgan xalqning kelajagi ham buyukdir. Ma'naviyati boy bo'lgan xalqimizning mumtoz musiqa merosi beqiyos ekanligiga o'tgan darslar davomida guvoh bo'lindi. Mumtoz musiqa xalqimizning ustoz sozanda, xonanda va bastakorlari tomonidan yaratilgan ma'naviy oziqadir. Ularning mukammalligi, serko'lamligi, salohiyatliligi va salobatliliklari esa buyuklik nishonasidir.

Shu bois, har bir davr ijodkorlari o'z xalqining o'tmishiga tayansa, mumtoz musiqasini ardoqlasa va an'analarini davom ettirsa, kelajak uchun munosib ish qilgan bo'ladi. Har qanday zamonaviy ijod o'tmish an'analari bilan sug'orilsa, u ijod namunasi millat faxriga aylanadi.

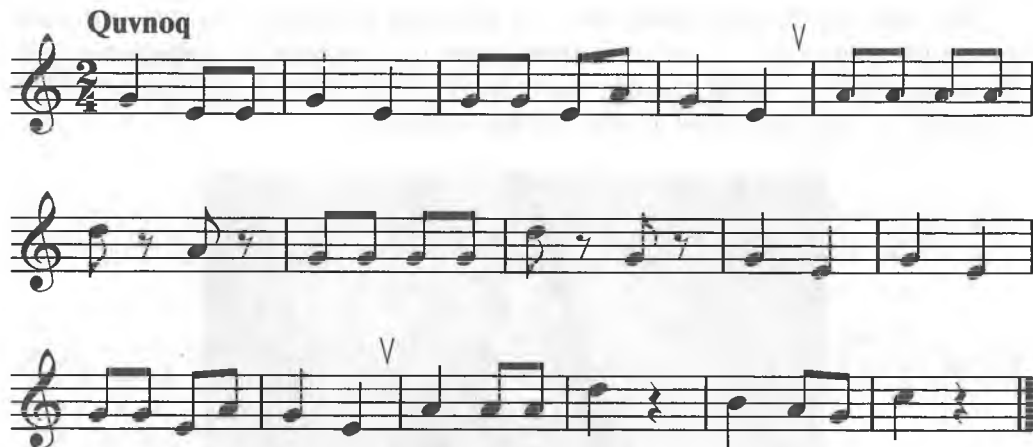

O'zbekiston xalq artisti Zamira Suyunova.

⊙ *Sinf fonotekasidan Xalq dostonlaridan namunalar tinglang.*

Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! Savol va topshiriqlar

1. Mumtoz musiqa haqida nimalarni bilasiz?
2. Mumtoz musiqaning hayotimizdagi o'rnini va ahamiyati.
3. Zamonaviy ijodga mumtoz musiqa nima beradi?
4. Siz mumtoz musiqani qanday tasavvur etasiz?
5. Mumtoz musiqaning madaniyatimizga ta'siri.

Mustaqil o'qish

KLASSIK¹ MUSIQA

Klassik musiqa deb, muayyan shakl asosida yaratilgan musiqiy asarlarga aytiladi. O'zbek xalq klassik musiqasi janrlariga maqomlar, maqom yo'lida yaratilgan ashulalar va kuylar, katta ashula va suvoralar kiradi. Klassik musiqani o'tmishda yashab ijod qilgan bastakorlar, sozanda va xonandalar yaratganlar. Klassik musiqa janrlarining har biri o'z shakliga ega.

Klassik musiqa mukammal musiqiy cholg'ularda ijro etiladi. O'zbek maqomlari, odatda, tanbur sozida ijro etilgan. Maqomlarda usul tizimi juda muhimligi sababli, doyra cholg'usi xonandalarning sozi bo'lgan. Doyrani chertib xonish qilganlar. Hozirgi davrga kelib maqomlarni chang, qonun, nay, surnay, rubob, g'ijjak va dutorlarda ijro etish mumkin.

¹Klassik iborasi mumtoz so'zi bilan ma'nodosh. Amaliyotda butun jahon musiqasiga nisbatan tushunilganligi bois, o'quvchilarga «klassik» deb bayon etish lozim ko'rildi.

Klassik musiqada o‘tmishda yashab o‘tgan klassik adabiyotimiz namoyandalari Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy, Hofiz g‘azallaridan foydalanilgan.

Klassik musiqamiz — maqomlar juda katta diapazonga ega. Shuning uchun ularni ijro etuvchi xonandada juda keng va tarbiyalangan ovoz bo‘lishi kerak. Klassik musiqa namunalarini yaxshilab o‘rganish, ustozdan ijrochilik yo‘llari va mahoratini o‘zlashtirish kerak. Maqomlar ijrosida milliy an‘analar va ijrochilik uslublari muhim ahamiyat kasb etadi.

Oldinlari maqomlar og‘zaki an‘anada ustoz-shogird qabilida o‘rganilib, avloddan avlodga o‘tib kelgan. Hozirgi davrga kelib klassik musiqa Respublikamiz ta‘lim tizimining barcha bosqichlarida o‘rgatiladi. Chunonchi, bolalar musiqa maktablari, akademik litsey va kollejlarda hamda Oliy ta‘lim muassasalarida dars sifatida o‘tiladi.

Klassik musiqamiz bo‘lmish maqomlarni ijro etadigan eng yirik jamoa O‘zbekiston Teleradiokompaniyasi qoshidagi Yunus Rajabiy nomidagi Maqomchilar ansamblidir. Ansamblning badiiy rahbari O‘zbekiston xalq artisti, bastakor Abduhoshim Ismoilovdir.

?! Savol va topshiriqlar

1. Klassik musiqa deganda nimani tushunasiz?
2. O‘zbek maqomlari haqida gapirib bering.
3. Klassik musiqa janrlari qaysi?
4. Klassik musiqa qanday cholg‘u asboblariida chalinadi?
5. Maqomlar qaysi uslubda o‘rgatiladi.
6. Maqomlar qaysi shoirlar so‘zi bilan aytilishini gapirib bering.
7. O‘zbekistonda maqomlarni o‘qitish tizimini bilasizmi?

II CHORAK

SHARQ XALQLARI MUMTOZ MUSIQASI

SHARQ TARONALARI

Sharq xalqlari mumtoz musiqasi qadimdan bir-biri bilan o'zaro bog'liq holda rivojlanib kelgan. Xususan, Sharq mumtoz musiqasi «maqom» janri orqali uzviy bog'lanadi. O'rta va Yaqin Sharq xalqlari musiqasiga xos ladlar, usullar, nola va bezaklarda juda ko'p umumiylik mavjuddir.

Samarqand shahrida an'anaviy tarzda o'tkazilayotgan «Sharq taronalari» Xalqaro musiqa festivalining mohiyati ham Sharq mumtoz musiqasi vositasida millatlararo ma'naviy rishtalarni qayta tiklamoq va ularga zamonaviy mazmun bag'ishlamoqdan iboratdir.

Bu festival YUNESKO va musiqa bo'yicha Xalqaro Kengash tomonidan tasdiqlangan va unda o'zbek, tojik, turkman, qirg'iz, qozoq, ozarbayjon, afg'on, eron, turk, arab, xitoy, yapon va boshqa millat vakillari o'z san'atlari hamda mumtoz musiqalarini namoyish etadilar.

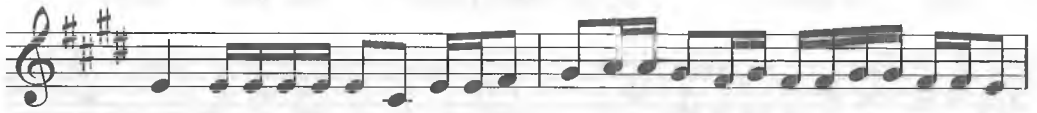
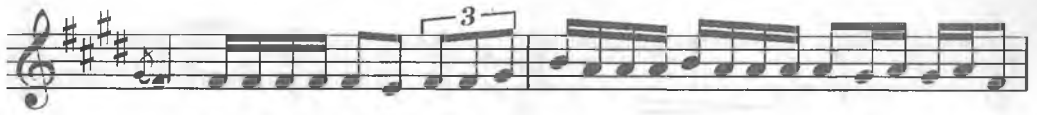
☉ *Sinf fonotekasidan D.Omonullayevaning Usmon Azim she'riga bastalagan «Sharq taronasi» festivali madhiyasini tinglang va kuylang.*

SHARQ TARONASI (Festival madhiyasi)

Usmon Azim she'ri

Dilorom Omonullayeva musiqasi

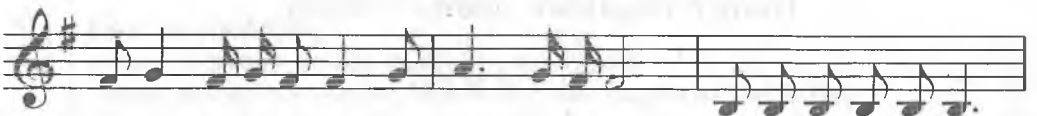

mf

Dun-yo-ning ko'ng-li-ga sen ber-ding ha-yot. Ruhingdan, ona - Sharq,

ya-ral-di ba-yot. Kuy-la-moq shav-qi-da mo- hir o'-zing-san,

Ho-fiz o'-zing-dir-san, sho- ir o'-zing-san. Jo'r bo'l-gin in-son-ga

mu-si-qa — qa-not. Qo'-shiq-dan ko'n-gil-lar bo'l- g'u- si bun-yod.

Qo'-shiq-da o'r-tan-gan ti- lak- san, o Sharq! Jum-la- i ja-hon-ga yurak-

san, o Sharq! Sa- lom, Sa- mar- qand -

Sharq dar-vo- za- si, Ta-ral ja-hon- ga -

Sharq ta- ro- na- si! Ta- ral ja- hon-

ga - Sharq ta- ro- na- si!

Dunyoning ko'ngliga sen berding hayot,
 Ruhingdan, ona-Sharq, yaraldi bayot.
 Kuylamoq shavqida mohir o'zingsan,
 Hofiz o'zingdirsan, shoir o'zingsan.

N a q a r o t :

Salom, Samarqand – Sharq darvozasi,
 Taral jahonga – Sharq taronasi!

Jo'r bo'lg'in insonga musiqa – qanot,
 Qo'shiqdan ko'ngillar bo'lg'usi bunyod.
 Qo'shiqda o'rtangan tilaksan, o Sharq!
 Jumlai jahonga yuraksan, o Sharq!

N a q a r o t

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

NORIM-NORIM

?! Savol va topshiriqlar

- • 1. «Sharq taronalari» festivali haqida nimalarni bilasiz?
- 2. «Sharq taronalari»ning vazifasi va mohiyati haqida soʻzlab bering.
- 3. «Sharq taronalari» festivalida qaysi millat musiqachilari oʻz sanʼatini namoyish etadi?
- 4. Mazkur mavzu boʻyicha test savollari tuzing.
- 5. «Sharq taronalari» Xalqaro musiqa festivali madhiyasini kuylab bering.

TURK VA OZARBAYJON XALQLARINING MUMTOZ MUSIQASI

Turk musiqasi Markaziy Osiyo xalqlari, ayniqsa, oʻzbek musiqasi bilan koʻp jihatlardan oʻxshashdir. Turk musiqasining asosiy kasbiy janri «maqom» deb nomlanadi va u quyidagi tarkibiy qismlardan iborat – taqsim, kor, basta, ogʻir samoiy, sharqiylar, yuruq samoiylar, soz samoiysi. Turk maqomlari ijrosida zurna, bogʻlama, soz, kamoncha, tanbur, yoyli tanbur (oʻzbek satosiga

o'xshash), qonun, ud, sumbut, doyra, daff kabi milliy cholg'ular ishlatiladi. Turklarda diniy marosim janrlaridan azon, tavid, movlaviy o'yin, zikr va boshqalar keng qo'llaniladi.

Zamonaviy turk estrada musiqasi o'zining milliy tarovati, sharqona o'ynoqligi bilan jahonga mashhur.

BU DAGLAR NAZLI DAGLAR

(Turk xalq qo'shig'i)

Musical score for 'BU DAGLAR NAZLI DAGLAR' in 3/8 time. The melody is written on a single staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The lyrics are: Ba- har- li yaz- li bag'- lar. Bü- rün-muş çi- çek- le- re gül- le- re ne şe- li nag u- daç- lar.

Ozərbayjon xalqi turkiy xalqlar avlodiga mansub bo'lib, o'zining uzoq o'tmishiga va milliy qadriyatlariga ega. Ozərbayjon xalqining ijtimoiy hayoti negizida janrlarga boy bo'lgan an'anaviy madaniy merosi to'plangan. Ular, asosan, turmush tarzi qo'shiqlaridan iboratdir.

Tasniflar ozərbayjon xalqining usulda ijro etiladigan ko'plab tizimdagi qo'shiqlari bo'lsa, mug'omlar erkin ijroga asoslangan badiha uslubiga xos bo'lgan yirik mumtoz janrdir.

GIZIL GUL

(Ozərbayjon xalq qo'shig'i)

O'rtacha tez

Musical score for 'GIZIL GUL' in 2/4 time. The melody is written on a single staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The tempo is marked 'O'rtacha tez'. The lyrics are: Gi-zil gul- sen, bu- ta-san, ba-lam, me-ni sal- ma o- da-sen. Men ogulden de- yi- lem, ba-lam, iy- le ye- sen a- ta-san.

Ozarbayjon xalqi musiqiy cholg'ularga ham boy. Xalq orasida tutek, tulup-zurna, balabon, duduk, kemoncha, soz, tor, daff, gabal, nog'ora, bala-nog'ora yoki dumbul kabi milliy musiqiy cholg'ulari keng ommalashgan.

TURKMAN XALQ MUMTOZ MUSIQASI

Turkmaniston O'rta Osiyo xalqlari orasida qadimiy tarixga ega davlatlardan biridir. Uning uzoq o'tmishiga munosib boy qadriyatlari va milliy an'analari shakllangan. Turkmanistonning yana bir olamshumul jihati, bu hududdan «Buyuk Ipak yo'li» o'tganligida va qadimiy ilm maskanlaridan bo'lgan Marv shahri shu yerda joylashganligidadir.

Barcha xalqlar singari turkmanlarda ham xalq musiqasi, uning sodda va mumtoz yo'llari mavjud. Turkman xalq musiqasida, asosan, mehnat, marosim, maishiy, epik va mumtoz namunalar o'z aksini topgan. Xalq orasida keng ommalashgan musiqiy namunalardan «Huvdi» (alla), «Yagish yagara keldi» (bolalar qo'shig'i), «Yar-yar» kabi bir qator asarlarni misol qilib keltirish mumkin.

Turkman mumtoz musiqasining asosiy janrlari: dostonlar, badiiy adabiyot namunalariga asoslangan ashulalardir. Turkman xalq ashula va qo'shiqlarining o'ziga xos tomoni shundaki, ular ko'proq deklamatsion, ya'ni so'zlashuv xarakterida ijro etiladi. Turkman xalqi epik janr ijrochilarini «baxshi» deb ataydilar. Turkmanlarning eng qadimiy dostoni bu «O'g'iznoma»dir. Bundan tashqari, ularning merosidan «Go'ro'g'li», «Oshiq G'arib va Shohsanam», «Asl va Karim» kabi dostonlar ham joy olgan.

Turkman musiqasidagi asosiy cholg'u sozlari: g'ijjak, dutor, tuyduk, dilli tuyduk va qo'bizlardir.

Turkman xalqi o'zining o'tmishda yashab ijod qilgan buyuk allomalari bilan faxrlanadi. Ular orasida turkman xalq shoiri Maxtumqulining adabiy merosiga ko'pchilik xonandalar murojaat qiladilar. Shu bois, mumtoz musiqa merosida Maxtumquli so'zlari bilan aytiladigan juda ko'p musiqiy namunalar mavjud. Maxtumquli XVIII asrda (1730–1782) yashab, juda katta meros qoldirgan buyuk shoirdir. Uning merosi nafaqat turkmanlar, balki boshqa xalqlar orasida ham keng ommalashgan.

Sinf fonotekasidan turk va ozarbayjon xalq kuylaridan tinglang.

Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

ZOHRE JAN

Turkman xalq kuyi

Turkman sozchisi.

GUSHLAR

Veli Ahmedov musiqasi
Shermat Yormatov bolalar
xori uchun moslashtirgan

Tezroq

Yak-
kaxon:

Gish so- vul- di, ba- har gel- di,

1.
S.

2.

A.

Sal- kin ba- gi ge- kol- di.

Yakkaxon:

Ge- lin gush- lar, say- rang gush- lar, ya- shil ba- ga

Xor:

yay-rang gush-lar, Ge-lin gush-lar, Say-rang gush-lar,
ya- shil ba- ga yay-rang gush-lar, yay-rang gush- lar.
1.
lar. Ge-lin gush-lar, Say-rang gush-lar,
ya- shil ba- ga yay- rang gush-lar. Ge- lin gush-lar,
Say-rang gush-lar, ya- shil ba- ga yay-rang gush-lar,
yay- rang gush- lar.

Gish sovuldi, bahar geldi,
Salkin bagi gekoldi.

N a q a r o t :

Gelin gushlar, sayrang gushlar,
Yashil бага yayrang gushlar.

Gayduk bezep jaynizi,
Gayduk dene paynizi.

N a q a r o t :

Gelin gushlar, sayrang gushlar,
Yashil бага yayrang gushlar.

?! Savol va topshiriqlar

1. Turk xalq musiqasi haqida nimalarni bilasiz?
2. Ozarbayjon xalq musiqasi hamda cholg'ulari haqida-chi?
3. Turkman xalq musiqasi va V.Ahmedovning «Gushlar» qo'shig'i haqida gapiring.
4. «Gushlar» qo'shig'ini birgalikda kuylang.
5. Ularning qanday musiqiy cholg'ularini bilasiz?

ERON XALQ MUMTOZ MUSIQASI

Eron musiqasining tarixiy ildizlari o'zbek, tojik va turkman xalqlari madaniyatining ko'hna sahifalari bilan chambarchas bog'langan.

O'zbek va tojik musiqasining bobokaloni—Barbod Marviy (VII asr) Eron musiqasining ham asoschisi hisoblanadi. Buyuk ajdodlarimiz—Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Rudakiy, Firdavsiy va boshqa mutafakkirlarning musiqa sohasida qoldirgan ulkan merosi Eronda ham milliy-ma'naviy qadriyat sifatida e'zozlanadi.

O'zbek-tojik maqomlariga o'xshash bo'lgan Eron kasbiy musiqasining asosiy janri «dastgoh» deb ataladi.

Eronda 7 ta dastgoh turkumi mavjud: Shur, Mohur, Humoyun, Segoh, Chorgoh, Navo, Rost-Panjgoh.

Har bir dastgoh, o'z navbatida, Muqaddima, Daromad, Qarashma, Gusha, Ovoz, Chahor Muzrob, Bayoti Turk, Abu Ato kabi tarkibiy qismlarga bo'linadi.

Eronda soz, tanbur, santur, nay, surnay, ud, doyra, chang kabi milliy cholg'u asboblardan keng foydalaniladi.

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

SHUR

 Sinf fonotekasidan Eron xalq musiqasidan namuna tinglang.

Eronlik cholg'uchi Husayn Malik – santur sozining mohir ijrochisi.

ILM ISTANG!

Muhammad Yusuf she'ri
O'rtacha tez

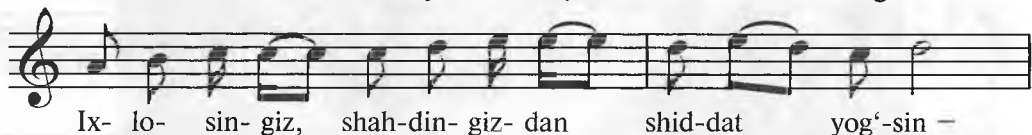
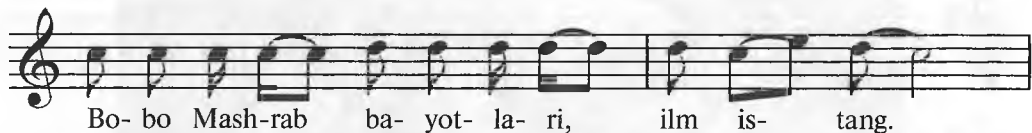
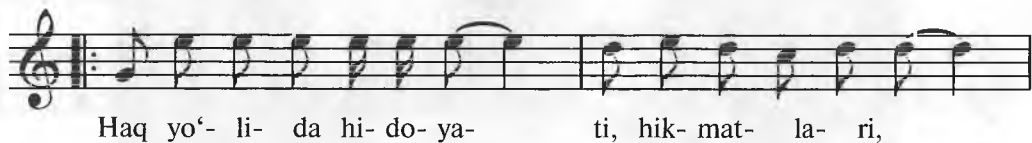
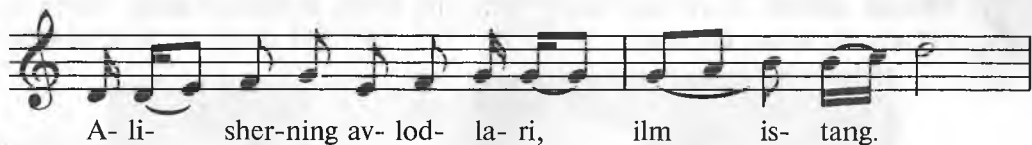
Muhammad Otajonov musiqasi

♩

Alp o'g'-lon-lar o'l-ka-si bu ko'h-na Tu- ron

Qal-qon- la- ri, qa-not- la- ri, ilm is- tang,

Ya- rim ja- hon bun-yod et- gan So- hib- qi- ron,

Alp o‘g‘lonlar o‘lkasi bu ko‘hna Turon
Qalqonlari, qanotlari, ilm istang.
Yarim jahon bunyod etgan Sohibqiron,
Alisherning avlodlari, ilm istang!..

Ko‘z ochganda kezib yetti bahri ummon,
Yetti tilda so‘zlashgan biz tili biyron.
Vatanida Tojmahallar tiklar sulton –
Boburlari, Behzodlari, ilm istang!

Haq yo‘lida hidoyati, hikmatlari,
Bobo Mashrab bayotlari, ilm istang.
Ixlosingiz, shahdingizdan shiddat yog‘sin –
Mulki Turon najotlari, ilm istang!..

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

DIG'AJON

Xalq kuyi

?! Savol va topshiriqlar

1. Eron musiqasining bobokaloni Barbod Marviy haqida nimalarni bilasiz?
2. Eron kasbiy musiqasining asosiy janri nima deb ataladi?
3. Eronda ijodiy merosi qadrlanadigan Sharq allomalaridan kimlarni bilasiz?
4. Dastgoh turkumlari va Eron milliy cholg'ulari haqida gapiring.
5. «Ilm istang!» qo'shig'ining mualliflari kimlar? Qo'shiqning mazmuni haqida gapiring.

ARAB XALQLARI MUMTOZ MUSIQASI

Arab xalqlari ko'hna va boy musiqa an'analariga ega. Bu mintaqada jozibador va o'ziga xos tarovati bilan farqlanuvchi samoniy, taqasim, bashraf muvanshoh, mavval, dar, kuba, ma'ruf kabi aytim janrlari hamda taxlima, samoniy, taqasim, bashraf singari cholg'ular keng tarqalgan. Qadimda asli Markaziy Osiyoda ixtiro qilingan al-ud barcha arab xalqlarining milliy cholg'u asobi hisoblanadi. Shuningdek, damli cholg'u turlaridan — nay, sumay, arg'ul; torli cholg'ulardan — qonun, santur, rubob, tanbur; zarbli cholg'u asoblardan — nog'ora, daff, tabla arablarda keng qo'llaniladi. Diniy marosim janrlari — tavjid, madh, zikr, ramazon qo'shiqlari arab musiqasida azaldan shakllanib kelgan.

Arab musiqasining mashhur namoyandalari Uim Kulsim va Said Darveshning nomlari jahonga mashhurdir.

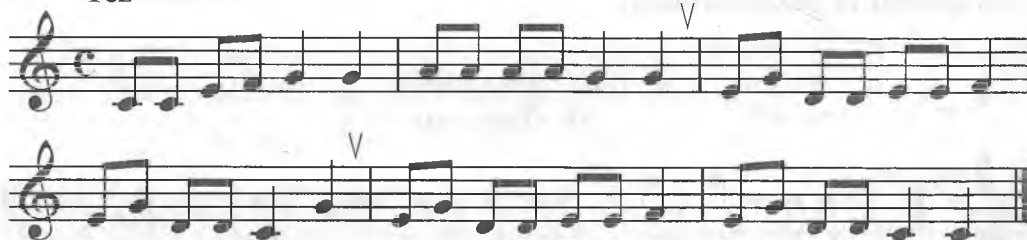

Arab cholg'uchisi Uim Kulsim.

● *Sinf fonotekasidan arab xalq musiqasidan namuna tinglang.*

 Musiqqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Tez

?! **Savol va topshiriqlar**

- 1. Arab xalq musiqasi haqida nimalarni bilasiz?
- 2. Arab xalqining milliy cholg'ulari haqida gapiring.
- 3. Arab musiqasining mashhur namoyandalaridan kimlarni bilasiz?

● *Sinf fonotekasidan Xitoy va uygʻur xalqlari musiqaalaridan namunalari tinglang.*

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

OLGʻA BOS

M. Niyozov musiqasi

Mardonavor

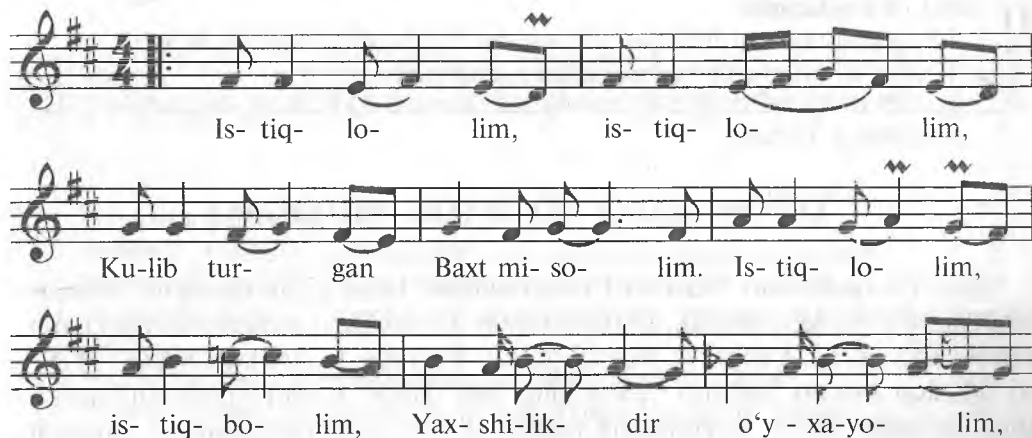
Musical score for 'OLGʻA BOS' in 2/4 time, featuring three staves of treble clef notation.

ISTIQLOLIM

Poʻlat Moʻmin sheʼri

Avaz Mansurov musiqasi

Oʻrtacha tez

Musical score for 'ISTIQLOLIM' in 4/4 time, featuring three staves of treble clef notation with lyrics.

Is- tiq- lo- lim, is- tiq- lo- lim,
Ku-lib tur- gan Baxt mi- so- lim. Is- tiq- lo- lim,
is- tiq- bo- lim, Yax- shi-lik- dir oʻy - xa-yo- lim,

Is- tiq- lo- lim, is- tiq-lo- lim.

O ... O ... O ...

O ... O ... O ...

O' y- xa-yo-

lim. Til- da bo- lim.

Is- tiq- lo- lim. Ey.

?! Savol va topshiriqlar

1. Xitoy xalq mumtoz musiqasi va xitoy operasi haqida nimalarni bilasiz?
2. Uyg'ur xalq musiqasi va muqomlari haqida gapiring.
3. «Istiqlolim» qo'shig'ining mualliflari kimlar? Qo'shichni sinfdoshlar bilan birgalikda kuylang.

YAPON XALQ MUMTOZ MUSIQASI

Yaponiya qadimdan Xitoy va Koreya xalqlari bilan yaqin madaniy aloqalar o'rnatgan bo'lib, keyinchalik, O'rta asrlarda o'z orollari chegarasida cheklanib qoladi. XIX asrda Yaponiya madaniyatida Yevropa ta'siri kuchayadi. 1879-yili Musiqa san'ati instituti, 1886-yilda esa Tokio musiqa maktabi tashkil etiladi va ushbu ta'lim dargohlarida yaponiyaliklar G'arb mamlakatlari musiqasi

HIND XALQ MUMTOZ MUSIQASI

Hindiston mamlakati jahon miqyosida tan olingan buyuk musiqiy san'at an'analari vatani ekanligi ma'lum. O'rta Osiyo va Hindiston san'atlarining, shuningdek, hindlarning «Santur» musiqiy cholg'usining o'zbek «chang»iga, «bansuri»ning «nay»ga o'xshashligi kabi va yana boshqa misollarni keltirsa bo'ladi.

Hind cholg'uchisi.

Hind xalq musiqasi janrlari juda boy va xilma-xildir. Bunda turli xil folklor janrlari bilan birgalikda jahonga mashhur bo'lgan mumtoz janr — «Raga»larni ham alohida ta'kidlash lozim. Ma'lumki, hind ragalari o'z o'rnida o'zbek-tojik «Shashmaqom»i singari mukammal shakl va falsafiy mavqedagi janr sanaladi.

Hind musiqiy cholg'ulari ham ancha rang-barang. Hind mumtoz musiqasini dunyoga tanitishda Ayan Akbar Xon, Xariprost va Yu.V.Narayaposvali kabi mohir ijrochilarning hissaları katta.

RAGA KAJRI

● *Sinf fonotekasidan hind xalq musiqasidan namuna tinglang.*

 Musiqqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Shoshilmay

?! Savol va topshiriqlar

1. Hind musiqasining O'rta Osiyo xalqlari musiqasiga o'xshashligi haqida misollar keltiring.
2. Ragalarning maqom janriga xos xususiyatlari haqida gapiring.
3. Hind musiqasining mohir ijrochilaridan kimlarni bilasiz?

QOZOQ XALQ MUMTOZ MUSIQASI

Qozoq xalqining musiqiy madaniyati ko'p jihatlari bilan qirg'iz xalqi madaniyatiga yaqin. Qozoqlar o'tmishda ko'chmanchi xalq bo'lib, asosan, chorvachilik bilan shug'ullangan. Musiqa san'ati, asosan, og'zaki an'ana tarzida rivojlanib kelgan. U xalq qo'shiqchiligi, dostonchilik, cholg'u musiqasi kasbiy janriga xos aqin (professional) darajadagi musiqiy namunalardir.

Qozoqlar qo'shichni — «an» va «o'lan» deb yuritadilar. Qo'shiqchilar esa «anishi», «o'lanshi» deb ataladi. Doston qozoq musiqa san'atida chuqur tarixga ega bo'lgan yetakchi janrlardan hisoblanadi. Mashhur dostonlari «Qizjibek», «Aman va Sho'lan» va boshqalar. Doston, asosan, do'mbira cholg'usi bilan ijro etiladi. Bu janrni ular «jir» deyishadi va ijrochisi «jirshi» nomida yuritiladi. Shu bilan birga, qozoq xalqi orasida «aytishuv» janri keng ommalashgan. Musiqiy cholg'ulari esa xalqning ijtimoiy hayotidan kelib chiqqan. Bunga do'mbira, qo'biz, sibizg'a, shanqobiz, changqo'biz kabilarni misol qilish mumkin.

Qozoq xalq musiqa madaniyati XIX va XX asrlarda Yevropa musiqasi ta'siri ostida keng rivojlandi.

KORO'G'LI-SULTON

Andante

Qozoq xalq kuyi

The musical score is written on four staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The melody starts with a dynamic marking of *mf* and a 'V' marking above the first measure. The second and third staves continue the melody with various rhythmic patterns and rests. The fourth staff concludes the piece with a double bar line and a final note.

QIRG'IZ XALQ MUMTOZ MUSIQASI

Qirg'izlar turkiy xalqlar jumlasiga kirib, etnik jihatdan qozoqlarga yaqin hisoblanadi. Qirg'iz musiqasida keng ma'nodagi qo'shiq janri «Ir» deb nomlanadi. Jumladan, bu shakl turli xil shart-sharoitlar va marosimlar bilan bog'liq bo'lgan aytimlarda keng qo'llaniladi.

Bunda mehnat, turli xil marosim, maishiy va lirik kayfiyatdagi hamda nasihatomez-tarbiyaviy ahamiyat kasb etadigan qo'shiqlarni ham aytib o'tish lozim. Qirg'iz xalq musiqasida dostonchilik birmuncha qadimiyligi bilan ajralib turadi. Mazmun jihatdan esa ko'proq afsonaviy qahramonlik mavzulariga tayanadi. Bunda afsonaviy xalq qahramoni «Manas» haqidagi doston turkumi juda mashhur.

Doston ijrochilarini, asosan, «aqim» va aksariyat hollarda «manaschi» deb ham atashadi. Musiqiy cholg'ular doirasi unchalik keng emas. Bu yerda, asosan, chertib chalinadigan «qo'muz», kamonli cholg'u «qilq», damli cholg'ular, «cho'o'r» va «temir qo'muz» (vorgan) nomli musiqiy cholg'ular keng qo'llaniladi. Ularning kompozitorlik ijodiyoti ham milliy yo'nalish bo'yicha o'z rivojini davom ettirib kelmoqda.

MANAS

Kuychan. ♩ = 72

Qirg'iz xalq kuyi

○ Sinf fonotekasidan qozoq va qirg'iz xalq musiqasidan namuna tinglang.

 Musiqqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! Savol va topshiriqlar

- 1. Qozoq xalqi ma'naviy madaniyatining ko'p jihatlarini bilan qaysi xalqqa yaqin keladi?
2. Xalq musiqasi qozoq xalqi an'analari bilan sug'orilgan holda qanday janrlar ko'rinishida shakllangan?
3. Chuqur tarixga ega bo'lgan «doston» janri va musiqiy cholg'ulari haqida gapirib bering.
4. Qirg'iz xalqi musiqasiga xos xususiyatlarni aytib bering.

SHARQ XALQLARI KASBIY MUSIQASINING O'XSHASHLIGI

Ma'lumki, jahon xalqlari azal-azaldan bir-birlari bilan siyosiy, ijtimoiy, savdo-sotiq va madaniy aloqada bo'lib kelgan. Har bir xalqning go'zal, mukammal va arziguli an'anasi, odati boshqa xalqlar an'analari bilan o'z ta'sirini ko'rsatgan. Buni biz hozirgi davrimizdagi yoshlarimiz orasida G'arb estrada uslubidagi musiqqa janrlarining ommalashgani bilan solishtirsak to'g'ri bo'ladi. Demak, o'tmishdan

xalqlarning turli hayotiy tizimlarida boshqa xalq an'analariga o'xshagan jarayon muqarrar ekan. Biz shu omilni kasbiy musiqa san'ati tizimida tasavvur qilishga harakat qilamiz.

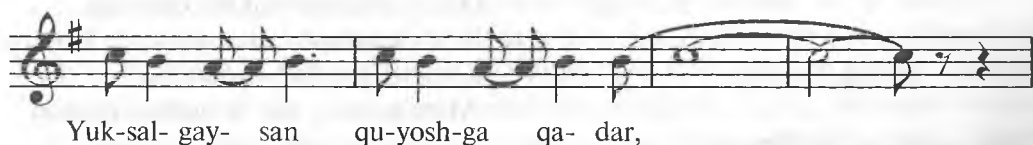
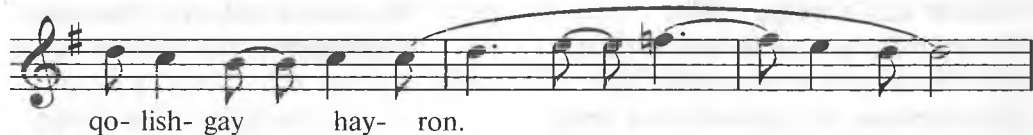
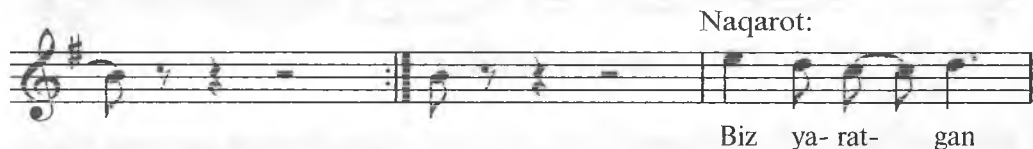
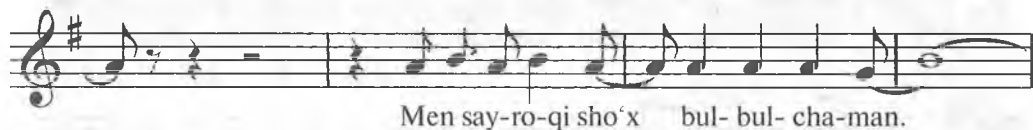
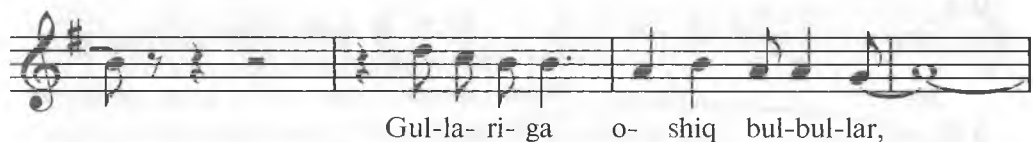
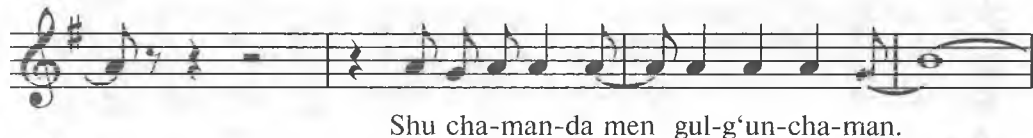
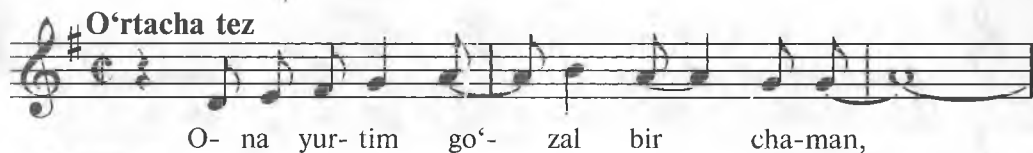
Odatda, musiqiy asarning «nomi», «shakli», «tovushqatori», «matni» bo'ladi. Asrlar davomida xalqlarning o'zaro munosabatlarida esa nomlanishlar (iboralar), asarlarning tuzilish shakllari, so'z tuzilishlari, musiqiy cholg'ularda qiyosiy o'xshatmalar ko'p bo'lgan. Maqomlarning nomlanishida, umuman olganda, bu tizim maqomot deyiladi. Ammo, Ozarbayjonda mug'om, o'zbektojik xalqlarida maqom deb yuritiladi. Ayrim xalqlarda o'zgacha (hindlarda *raga*; mag'rib, arablarda *nuba*) nomlanadigan

bu musiqa turi kasbiy musiqaning eng yirik shaklidir. Sharq xalqlarining musiqiy cholg'ularida ham juda ko'p o'xshashliklar mavjud. Jumladan, rubob sozi o'tmishda Sharq xalqlarida «rebaba», «rabab» nomlari bilan keng ommalashgan. Tanbur sozi ham hindlarda — *tampura*, arablarda — *tambura*, uyg'urlarda — *tombur* deb yuritilib kelinadi. Urma cholg'ular ko'pgina Sharq xalqlarida *daf*, *daff*, *dapp*, *def* degan nomlarda uchragani kabi, damli sozlar ham *nay*, *nyey*, *ney*, *noy*; *surnay* esa *zurna*, *surna*, *pomi* deb qo'llaniladi. Ushbu jarayon nafaqat ularning nomlarida, balki cholg'u sozlarida ham yaqqol ko'rinib turadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bular Sharq xalqlarining turmush tarzi, e'tiqodi, mashg'uloti birligidan kelib chiqqan. Shu bois, Sharq xalqlari an'analarining ko'p jihatlarida biz turli o'xshashliklar borligining guvohi bo'lamiz.

O'ZBEKISTON – ONA, ONAJON!

Abdusaid Ko'chimov she'ri

Avaz Mansurov musiqasi

O'z- be-kis- ton - O- na, o- na- jon.

O'z- be- kis- ton - O- na, o- na- jon.

O ... O'z- be-kis- ton- O- na, o- na- jon.

jon. O'z- be-kis- ton- O- na, o- na- jon.

O'z- be- kis- ton -

O- na, o- na- jon.

Ona yurtim go'zal bir chaman,
 Shu chamanda men gulg'unchaman.
 Gullariga oshiq bulbullar,
 Men sayroqi sho'x bulbulchaman.

Chinor kabi viqorga to'lib,
 Yuksalmoqda kundan-kun o'lkam,
 Shu Vatanga munosib bo'lib,
 O'qiyapman, o'syapman men ham.

N a q a r o t :

Biz yaratgan mo'jizalarga
 Hali ko'plar qolishgay hayron.

Yuksalgaysan quyoshga qadar,
 O'zbekiston—Ona, onajon!

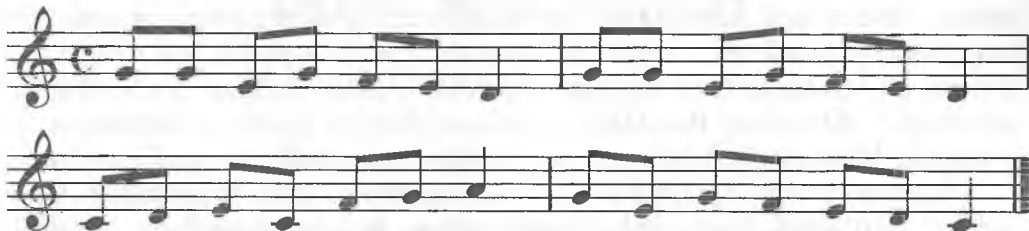
Quchoq ochdi yurtimga olam,
 U bag'riga bosdi jahonni.
 Ko'z-ko'z etib endi dunyoga
 Ko'rsatamiz yashnar bo'stonni.

Ona yurtim go'zal bir chaman,
 Shu chamanda men gulg'unchaman.
 Gullariga oshiq bulbullar,
 Men sayroqi sho'x bulbulchaman.

N a q a r o t

 Sinf fonotekasidan o'zbek xalq musiqasidan namuna tinglang.

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! **Savol va topshiriqlar**

1. Mumtoz musiqa haqida nimalarni bilasiz?
2. Mumtoz kuylar va ashulalardan misollar keltiring.
3. O'zbek zamonaviy musiqasi haqida nimalarni bilasiz?
4. Mumtoz musiqa janrlari va uning namoyandalaridan kimlarni bilasiz?
5. Sharq xalqlarining mumtoz musiqasi haqida nimalarni bilasiz?

Mustaqil o'qish

YAPON TEATRI

Yapon xalq teatrining o'ziga xos tarixi mavjud. «Noo», «Bugaku» va «Kabuki» deb nomlanuvchi an'anaviy yapon teatri shakllari yuzaga kelib, faoliyat olib borgan va rivojlangan. Xalq teatrining eng qadimiy shakli «Noo» deb atalib, IV asrda asosiy yapon an'anaviy teatrining ilk ko'rinishini tashkil etgan. Uning ijodiy faoliyati ham o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Eng muhimi shundaki, uni oddiylikka asoslangan teatr yoki namoyish deyish mumkin. Teatr sahnasi har qanday dekoratsiyadan voz kechgan. Unda zarhal fonda sahna daraxti chizilgan katta ipak mato tortilgan. Shu bilan birga, bir necha savatchalarda yashil gullar qo'yilgan.

Bu uslub bir yarim asr mobaynida o'zgarib amalda bo'lib kelgan.

Ko'rinishi sekin, tantanali sur'atda o'tadi. Faqat aktyorlar tomonidan kerakli sur'at harakati lozim bo'lganda nog'oralar ovozdin foydalaniladi. Teatrning barcha spektakllari pantomima uslubida qo'yiladi. Ya'ni, aktyorlar ovozsiz o'ynaydilar. Sujet asosan qadimiy ertak va rivoyatlarga, shu bilan birga, Budda hayoti tarixiga asoslanadi. Ayrim hollarda ko'rinishda ertakchi ishtirok etadi.

Uning tomoqdagi va soʻzlashuvga yaqin ijrosi aktyorlar harakatlariga mosdir. Ular yorqin kiyim kiyib rol ijro etadilar, vaziyat taqozo etsa qoʻrqinchli niqob kiyishadi. «Noo» teatrida faqat erkaklar oʻynaydi. Ayollar rolini odatda bolalarga topshiradilar.

XII asrga kelib yapon teatrining «bugaku» shakli paydo boʻladi. Bunda, asosan, Budda dini marosimlari tasvirlanadi, uning asosiy qismi raqqoslarning niqoblardagi harakatlari orqali ifodalanadi. Unda aktyorlar bilan birga nay, litavra, mi tarelkalar bilan musiqachilar ham ishtirok etishgan (yaʼni, «bugaku» ansambli). Aktyorlar Buddalar hayotidan hikoya qiluvchi sahnalarni ijro etishgan. Musiqiy cholgʻular esa «sehr-jodu» xususiyatlariga qarab tanlangan.

«Kabuki» teatri Yaponiyada XVII asrning oxiriga kelib shakllangan. Uning oldingi teatlardan farqi, shahar madaniyatiga moslashganligidadir. «Kabuki» soʻzining oʻzi ogʻishma maʼnosini beradi. Bunday nomni olishiga sabab, bu teatr oldingilaridan keskin farq qilgan. Lekin, sahna dekoratsiyalarida farq sezilmaydi. Binoning devorlari fon vazifasini bajaradi. «Kabuki» teatrida ham rollarni faqat erkaklar ijro etganlar. Koʻrinishlar raqslardan va ularni almashtirib turadigan dramatik sahnalardan tashkil topgan. Shu sababli «Kabuki» teatrining aktyorlari uchun nafaqat harakatlar, balki ularning ovoz imkoniyatlari ham katta ahamiyat kasb etgan.

Yapon xalq teatlari oʻzining soddaligi, oddiyligi va milliy xususiyatlarga sodiqligi bilan ajralib turadi.

?! Savol va topshiriqlar

1. Yaponiya haqida nimani bilasiz?
2. Yapon musiqiy cholgʻularini aytib bering.
3. «Bugaku» ansamblini ng tarkibi qanday shakllangan?
4. «Noo» va «Kabuki» teatlari haqida soʻzlab bering.
5. Teatrlarning bir-biridan farqi nimada?
6. Yapon xalq teatri aktyorlari haqida soʻzlab bering.

III CHORAK

ZAMONAVIY MUSIQA VA UNING ASOSIY XUSUSIYATLARI

O‘ZBEK ZAMONAVIY MUSIQASI

O‘zbek zamonaviy musiqasi deganda, hozirgi kunda ijro etilayotgan barcha musiqa turlarini tushunamiz. Ular janr nuqtayi nazaridan rang-barang bo‘lib, oddiy musiqiy namunalar hamda murakkab asarlarni o‘z ichiga oladi. Demak, bular o‘zbek xalq folklor musiqasi, maqomlar, an‘anaviy bastakorlik va zamonaviy kompozitorlik ijodiga mansub musiqiy namunalardir. Zamonaviy o‘zbek musiqasi orasida kompozitorlik ijodi juda keng rivojlanib, xalq orasida ommalashdi. Ya‘ni, jahon musiqa madaniyatidan joy olgan opera, balet, simfoniya, oratoriya, kantata, musiqali drama, suita, poema janrlarida yetuk asarlar yaratildi. Qisqa davrda qator kompozitorlar elga tanildilar. Ular orasida Muxtor Ashrafiy, Tolibjon Sodiqov, Sobir Boboyev, Sulaymon Yudakov, Mutal Burhonov, Rustam Abdullayev, Mustafo Bafoyev, Sayfi Jalil, Avaz Mansurov, shuningdek, balet ijodkorlari – Aleksey Kozlovskiy, Ikrom Akbarov, Ulug‘bek Musayev, simfoniya va konsert asarlari mualliflari – Mirsodiq Tojiyev, To‘lqin Qurbonov, Mirxalil Mahmudov, Rashid Hamroyev, Georgiy Mushel, Nuriddin G‘iyosov, o‘z ijodlari bilan oratoriyadan tortib to estrada va bolalar qo‘shiqlarida zamonaviy talablarga mos ijod qilayotgan Shermat Yormatov, Nadim Norxo‘jayev, Alisher Rasulov, Alisher Ikromov, Dilorom Omonullayeva, Muhammad Otajonovlarni sanab o‘tish mumkin.

Shuni e‘tiborga olish lozimki, «Zamonaviy musiqa» tushunchasi faqat ko‘p ovozli musiqa janrlariga tegishli bo‘lib, yangi avlodga mos yangicha yo‘llar bilan rivojlanib borayotgan an‘anaviy bastakorlik ijodiyotiga ham taalluqlidir.

Mashhur kompozitor va dirijor Muxtor Ashrafiy.

O'ZBEGIMDAN AYLANAY

Dildora A'zamova she'ri

Gulnora Qo'chqorova musiqasi

Qu-cho-g'ingda yay-rab o'- sar- man, yur- tim. Ta- ri-xing-dir
bu- yuk, ey o- zod xal- qim. Ja- hon-ga yuz tut-ding, mag'rur-
san, e- lim. O'z- be-gim-san, o'z- li- gim-san, o'z- be-
gim! O'- zim ay- la- nay, o'- zim o'r- gi- lay.

O'z-be- gim- san, o'z- li- gim-san, o'- zim ay- la- nay.

O'- zim ay- la- nay, o'- zim o'r- gi- lay.

Yurt- bo-shim u- lug'- la- gan o'z-be- gim- san - ey.

Quchog'ingda yayrab o'sarman, yurtim,
 Tarixingdir buyuk, ey ozod xalqim.
 Jahonga yuz tutding, mag'rursan, elim,
 O'zbekimsan, o'zligimsan, o'zbekim!

N a q a r o t :

O'zim aylanay, o'zim o'rgilay,
 O'zbekimsan, o'zligimsan, o'zim aylanay.
 O'zim aylanay, o'zim o'rgilay,
 Yurtboshim ulug'lagan o'zbekimsan-ey!

Ajdodlarim ruhi bo'ldi madadkor,
 Asrlar ohsa ham ular mangu yor.
 To'maris, Uvaysiy, Nodirabegim,
 Momolarim ulug'lagan o'zbekim.

N a q a r o t :

Yurtimda balanddir mening iqbolim,
 Madhingni kuylamoq orzu, xayolim.
 Senga sodiq, komil ezgu tilagim,
 Farzandlaring ulug'lagan o'zbekim.

⊙ *Sinf fonotekasidan opera yoki simfoniya dan parcha tinglang.*

 Musiq a savodi. Quyidagi kuyni 3/4 o' lchovida dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

O'rtacha tez

?! **Savol va topshiriqlar**

1. Zamonaviy musiqa turlari haqida gapirib bering.
2. Qanday janr va asarlar dunyoning barcha yerida birday qiziqish bilan qabul qilinadi?
3. Zamonaviy ruhda asarlar yozgan qaysi kompozitorlarni bilasiz?
4. Zamonaviy qo'shiqlar yaratayotgan bolalar kompozitorlaridan kimlarni bilasiz?
5. «O'zbekimdan aylanay» qo'shig'ining mualliflari kimlar? Qo'shiqning mazmuni haqida gapirib bering.
6. Qo'shichni o'rtoqlaringiz bilan birgalikda kuylang.

ZAMONAVIY MUSIQA TURLARI

Ma'lumki, har bir davr yoki zamon o'z taraqqiyot darajasi negizida o'zining ma'naviy dunyosiga ega bo'ladi. Jamiyatning ehtiyojiga xos talabi, didiga mos dunyoqarashlari zamonasiga mutanosib holda shakllanadi.

Istiqlolimiz tufayli shakllangan yangicha fikrlash, munosabatlar va dunyoqarashlar o'zimizga xos bo'lgan milliy istiqlo l g'oyasiga asos soldi. Bu esa kelajagi buyuk davlatning ma'naviy barkamolligidan darakdir.

Bugungi kunning asosiy talablari – har bir sohada mustaqil bo'lish, milliy qadriyatlarimizni tiklash va jahon andazalari doirasida faoliyat ko'rsatishdan iboratdir. Buni biz musiqa san'atimizning tez rivoj topgani va ommaviy musiqiy shakllarning xalqimiz orasida keng tarqalganida ko'ramiz. Musiqamizda zamon ruhi bilan sug'orilgan umumbashariy

musiqiy shakllar tobora rivojlanib bormoqda. Zamonaviy musiqamiz asl holini bugungi kunimizga xos holda, yangi dunyoviy janrlar bilan boyib borayotganini qayd etishimiz joiz.

Zamonaviy musiqa festivalidan lavha.

⊙ *Sinf fonotekasidan R.Abdullayev musiqasi va N.Narzullayev she'riga yozilgan «Mustaqillik lolalarimiz» qo'shig'ini tinglang.*

 Musiqa savodi va notaga qarab kuylash. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Jo'shqin

?! Savol va topshiriqlar

1. Zamonaviy musiqa turlari haqida gapirib bering.
2. Siz tinglagan «Mustaqillik lolalarimiz» qo‘shig‘ining mualliflari kimlar? Ularning yana qaysi asarlarini bilasiz?
3. «O‘zbekimdan aylanay» qo‘shig‘i qaysi ladda yozilgan?
4. «O‘zbekimdan aylanay» qo‘shig‘ini jonli, aniq talaffuz bilan yoddan kuylang.
5. Alteratsiya belgilariga qarab asarning qaysi ladda yozilganini aniqlash mumkinmi?

FOLKLOR MUSIQASI

Folklor musiqasini milliy urf-odatlarimiz, marosimlarimizning ohanglardagi ko‘rinishi desak bo‘ladi. Bu namunalar xalqimizning kundalik hayoti, mashg‘uloti va milliy qadriyatlarini bilan chambarchas bog‘liqdir. Ularni asrash va kelajak avlodga to‘laqonli yetkazish maqsadida maxsus folklor ansambllari tashkil etish joriy etildi (1978-yilda ilk bor Toshkent viloyatining Bo‘stonliq tumanida «Gulyor» folklor ansambli tashkil etilgan. Ayni paytda esa, barcha viloyatlarda bunday ansambllar tashkil etilib, faoliyat ko‘rsatib kelmoqda).

Musiqa merosi tarkibidan joy olgan folklor namunalari orasida o‘zbek xalqining urf-odatlariga asoslangan marosim qo‘shiqlari alohida ahamiyat kasb etadi. Odatda, ular o‘z xususiyati doirasida quyidagi turlarga bo‘linadi:

a) Bolalar folklori: «Boychechak», «Oq terakmi, ko‘k terak», «Chamanda gul»;

b) mehnat bilan bog‘liq qo‘shiqlar: «Mayda-mayda», «Yozi», «Xo‘sh-xo‘sh», «Charxim»;

d) to‘y-marosimlari bilan bog‘liq qo‘shiqlar: «Yor-yor», «Kelinsalom», «To‘ylar muborak»;

e) diniy qo‘shiqlar: «Sadr», «Zikr», «Marsiya»;

f) afsuniy qo‘shiqlar yomg‘ir chaqirish maqsadida ijro etilgan: «Sust xotin» va oy-quyosh tutilganda aytiladigan qo‘shiqlar.

Shu bilan birga alla, lapar, terma, qo‘shiq janrlaridagi musiqiy namunalar ham o‘zbek folklor musiqasining asosiy janrlaridan hisoblanadi.

O‘zbek dostonchilik san‘ati yirik janrlar qatoriga kirib, nasriy, she‘riy va musiqiy xususiyatlarni o‘zida jamlagan adabiy-musiqiy kompozitsiya demakdir. Xalq ijodiyotida bahodirlik, qahramonlik, tarixiy va lirik dostonlar mavjud:

Bolalar folklor ansambli.

1) Bahodirlik dostonlariga xalq orasidan chiqqan va bahodirlik bilan dong taratgan alpilar hayotiga asoslangan «Alpomish»;

2) Qahramonlik dostoniga «Yusuf va Ahmad», «Alibek va Bolibek», «Sohibqiron»;

3) Tarixiy dostonlarga «Iskandarnoma», «Shayboniyxon», «Kunbotir va Oysuluv»;

4) Lirik-romantik xarakterdagi dostonlarga «Oshiq G'arib va Shohsanam», «Ravshan va Zulxumor», «Rustam», «Go'ro'g'li», «Balogardon», «Bo'tako'z» misol bo'la oladi.

Dostonlar janriga bir qator o'tmish shoirlari ham murojaat etganlar. Firdavsiyning «Shohnoma», Nizomiy Ganjaviyning «Haft paykar» turkumi (7 ta doston dan iborat), Alisher Navoiyning «Xamsa» va boshqalar shular jumlasidandir.

O'zbek musiqa san'atida dostonning ikki ijrochilik uslubi mavjud: Xorazm doston ijrochiligi va Surxondaryo – Qashqadaryo ijrochilik uslublari. Xorazm doston ijrochiligida dostonning ma'lum qismi so'z bilan ifodalanib, ma'lum

bir bo‘laklari qo‘shiq ko‘rinishida kuyga solib aytiladi. Ijro jarayonida dostonchilar tor, garmon, dutor, doyra, bulamon cholg‘ularidan foydalanadilar. Ayni paytda, Bolabaxshi taxallusi bilan mashhur bo‘lgan Qurbonnazar Abdullayevning ijodi va ijro uslubi keng ommalashgan.

Surxon vohasi doston ijrochiligi qadimiy uslubga asoslangan bo‘lib, do‘mbira jo‘rligida ijro etiladi. Ushbu vohaning asosiy musiqiy janrlaridan hisoblangan dostonlar ayni paytda bir qator ijro yo‘llariga ega. Har bir yo‘nalishning o‘ziga xos ijro an‘analari shakllangan va shunga munosib davomchilariga ham egadir. Xalqimizning mashhur dostonchilaridan Ergash Jumanbulbul o‘g‘li, Po‘lkan shoir, Islom shoir, Abdulla Nuraliyev va boshqalar barakali ijod qilishgan.

O‘ZBEKISTON – JANNAT

Dilshod Rajab she’ri

Xurshida Hasanova musiqasi

O‘rta sur’atda

Sig'-ma-sa ham o'-zi do'st-ga Jo-yi bor u-ning,

Yo'-lov- chi-ga bir pi- yo- la cho-yi bor u- ning.

Do'p-pi- si- ni ko'k- ka o- tib, Shod-lan- sa ar- zir.

Do'p- pi- si- ni ko'k- ka o- tib, Shod-lan-sa ar- zir.

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning. O'z-be-

kis- ton - jan- nat. O'z- be- kis- ton - jan- nat.

1.

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning. O'z-be-

2.

O'z-be-kis- ton de-gan jan- nat jo- yi bor u- ning.

Sig' masa ham o'zi do'stga
 Joyi bor uning.
 Yo'lovchiga bir piyola
 Choyi bor uning.

N a q a r o t :

Do'ppisini ko'kka otib,
 Shodlansa arzir.
 O'zbekiston degan jannat
 Joyi bor uning.
 O'zbekiston — jannat, O'zbekiston — jannat.
 O'zbekiston degan jannat joyi bor uning.

O'g'il-qizi yorug' yulduz,
 Oyi bor uning.
 O'chmas izi, bosadigan
 Toyi bor uning.

N a q a r o t

Folklor ijrochisi Lazokat Nurimova
(Bo‘stonliq folklor ansambli rahbari).

Nurimova Lazokat Mirsalim qizi
Respublikamizda birinchilar qatorida folklor-etnografik ansamblini tashkil etgan. Xalq yalla va laparlarining mohir ijrochisi, tashkilotchi rahbar va ustoz. 1923-yili Bo‘stonliq tumani G‘azalkent shahrida tug‘ilgan. Xalq urf-odatlarini bilan bog‘liq marosim qo‘shiqlarining bilimdoni. 1978-yih «Gulyor» ansamblini tashkil etgan. «Yor-yor», «Omon yor», «Gulyor», «Bilaguzuk», «Tanovar», «Jamalagi tillo», «Qizgina» kabi 200 dan ortiq qo‘shiq va termalarni ijro etgan va ansambliga o‘rgatgan.

Buxoro. «Mohi Sitara» folklor ansambli.

○ *Sinf fonotekasidan folklor ansambli ijrosida kuy tinglang.*

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! **Savol va topshiriqlar**

1. Folklor musiqasi haqida nimalarni bilasiz?
2. O‘zbek dostonchilik san’ati va ijrochilik uslublari haqida so‘zlab bering.
3. «O‘zbekiston – jannat» qo‘shig‘i mualliflari kimlar?
4. «O‘zbekiston – jannat» qo‘shig‘ini birgalikda kuylang.

ESTRADA MUSIQASI

Estrada so‘zi lotin tilida «tepalik» (sodda qilib aytganda, supa) ma’nosini anglatadi. XX asrning 50-yillarida estrada so‘zi musiqaga kirib keldi va tomosha san’atining kichik shakli sifatida qo‘llanila boshlandi. Estrada musiqasi estrada san’atining yetakchi bir qismini tashkil etadi. Estrada – bu yengil maishiy xarakterga ega, ommabop musiqa bo‘lib, uning tashkil topish tarixi g‘arb xalqlarining teatr-tomosha shakllaridan boshlanadi. Bu G‘arbda ommalashgan kafeshaktan, muzikxoll madaniyatlarining o‘zaro ta’sirida rivojlandi. Astasekin jaz, Yevropa va Sharq garmoniya va ritmikasi, rok, pop kabi musiqalar va yo‘nalishlar estradani egalladi.

O‘zbekistonda ham estrada musiqasi XX asrning 50-yillarida shakllana boshladi. Unga taniqli estrada yulduzi Botir Zokirov asos soldi. 1957-yili o‘zbekistonlik yosh estrada guruhi Moskvada o‘tkazilgan yoshlarning VI Xalqaro festivalida ilk bor muvaffaqiyatli qatnashib, faxrli 4-o‘ringa sazovor bo‘ldi. Bu katta yutuq edi.

Shundan so‘ng estrada musiqasi tez ommalashdi va rivojlandi. «Yalla», «Paxtaoy», «Navo», «Sado» kabi estrada guruhlari shakllandi. Ayniqsa, 80–90-yillardan boshlab jahon andazalariga mos turli rok, rep guruhlari tuzildi. O‘zbek estradasi mislsiz ravnaq topti.

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan
artist Ravshan Komilov.

«Nihol» mukofoti sovrindori
Dilnoza Ismiyaminova.

⊙ *Sinf fonotekasidan A.Mansurov musiqasi va A.Ko'chimov she'riga yozilgan
«O'zbekiston — Ona, onajon» qo'shig'ini tinglang.*

 Musiqqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va
sof tovush bilan kuylang:

Tez

Yuqorida berilgan mashqdagi tovushlarning baland-pastligi, uzun-qisqaligi va tovush tembri (bo‘yog‘i)ga e‘tibor bergan holda intervallarni kuylang.

?! Savol va topshiriqlar

1. Estrada so‘zining ma‘nosini bilasizmi?
2. O‘zbekistonda estrada musiqasi qachon shakllana boshladi?
3. Siz qanday estrada guruhlarini bilasiz?
4. Tinglangan «O‘zbekiston – Ona, onajon» qo‘shig‘ining mualliflari kimlar?
5. «O‘zbekiston – jannat» qo‘shig‘ini yoddan kuylang.

BOTIR ZOKIROV

O‘zbek estrada musiqasining asoschisi, o‘zbek milliy estrada san‘atining yirik namoyandasi, ajoyib shoir, rassom, dramaturg, rejissor va mohir xonanda Botir Zokirov Toshkentda ustoz san‘atkor Karim Zokirov oilasida tavallud topgan. U o‘z kasbining ustasi edi, muntazam ravishda o‘zbek milliy estrada san‘ati rivoji yo‘lida izlanishlar olib bordi. Ijodiy izlanishlar jarayonida

Estrada xonandasi Botir Zokirov.

rus, xorijiy, Sharq estrada qo‘shiqlarini o‘zbek milliy qo‘shiqchiligiga uyg‘unlashtirib, yangi qiyofa topishga muvassar bo‘ldi. B.Zokirov Toshkent Davlat konservatoriyasida va Toshkent Teatr va rassomchilik institutida tahsil olgan. Uning amalga oshirgan ijodiy ishlari keyinchalik o‘zbek estradasining mumtoz andazasi bo‘lib qoldi.

Masalan: «Arab tangosi», «Habiba», «Qochoq qiz» va boshqalar. B.Zokirov bu qo‘shiqlari bilan O‘zbekistonni butun dunyoga tanitdi. Ayniqsa, «Ra’no», «Maftun bo‘ldim» kabi qo‘shiqlari bilan o‘zbek estradasida o‘chmas iz qoldirdi.

B.Zokirov yosh iste’dodlarni izlashda, ularga yo‘l ko‘rsatishda mehnatini ayamadi. Uning bu mehnatlari samarasi o‘laroq, juda ko‘p yosh iste’dodlar kashf etildi.

⊙ *Sinf fonotekasidan I.Akbarov musiqasi, S.Akbariy she‘riga yozilgan «Ra’no» qo‘shig‘ini Botir Zokirov ijrosida tinglang.*

O‘ZBEKISTON – ABADIY BAHORIM

Rauf Tolib she‘ri

Nadim Norxo‘jayev musiqasi

O‘rtacha tez

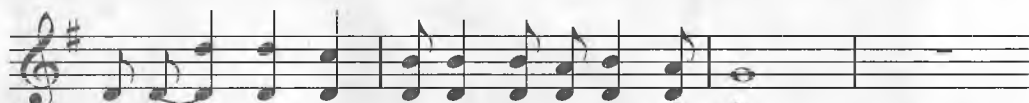
Bog‘lar qanday ser- ji- lo, Bir qa-rang.

Soy kuy-la-ri bosh-qa- cha, ser- ja- rang.

G‘un-cha men-ga jil- ma- yib kul-gan- day.

O- na yur- tim Se-h(i)r-ga to‘l-gan-day.

Ko‘n-gil- lar- da ming his-tuy- g‘u, Ming his-tuy- g‘u ke- cha- di.

Or-zu qush-day tal-pi-na-di, tal-pi-na-di, u-cha-di. O'z- be-kis-

ton, O'z- be- kis- ton -

a- ba- diy ba- ho- rim.

Tovlanadi ming rangda
Bog'-bo'ston.
Dehqon yozgan quyoshday
Dasturxon.
Senda qancha rang, jilo,
Diyorim.
O'zbekiston — abadiy
Bahorim.

N a q a r o t :

Ko'ngillarda ming his-tuyg'u,
Ming his-tuyg'u kechadi.
Orzu qushday talpinadi,
Talpinadi, uchadi.

Musiqa savodi va notaga qarab kuylash. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniqlash, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Jonli

?! Savol va topshiriqlar

1. O'zbek estrada san'atining yirik namoyandasi Botir Zokirov haqida gapirib bering.
2. B.Zokirov o'zbek estradasida qaysi qo'shiqlari bilan so'nmas iz qoldirdi?
3. «O'zbekiston — abadiy bahorim» qo'shig'ini yod oling va kuylang.
4. Qo'shiqning mazmuni va qaysi ladda yozilganini ayting.

«YALLA» GURUHI

O‘zbek estrada musiqasining faxri bo‘lgan «Yalla» guruhi 1971-yili tashkil topgan. Uning qatnashchilari Toshkent Teatr va rassomchilik instituti va konservatoriya talabalaridan, B.Zokirovning shogirdlaridan edi. «Yalla» guruhi o‘z paytida VIA (vokal-instrumental ansambli) shaklida faoliyat ko‘rsatib,

«Yalla» vokal-cholg‘u guruhi.

O‘zbekistonda ilk estrada-rok guruhlari qatoridan o‘rin oldi. Unga bir necha yillar davomida Farrux Zokirov rahbarlik qilib kelmoqda. U «Yalla»ni professional guruhlar darajasiga ko‘tardi. Uning ijrosidagi «Uchquduq», «Choyxona», «Mahbubam chiroyli», «Yallama-yorim», «G‘ayra-g‘ayra», «Qilpillama» kabi qo‘shiqlar o‘zbek estrada musiqasi xazinasidan munosib joy oldi. Ansambl ijrosidagi qo‘shiqlar o‘zining jozibadorligi, oranjirovkalarining o‘ziga xosligi «Yalla»ga shon-shuhrat keltirdi. 1982-yili «Yalla» yoshlarning IX jahon festivalida 1-o‘rinni egallab, butun dunyoga dong taratdi. Hozirda «Yalla» guruhi «Folklor» uslubidagi guruhlardan biri sifatida faoliyatini davom ettirmoqda. Bu esa guruh faoliyatining xalq musiqa merosi bilan yaqindan bog‘langanligini ko‘rsatadi.

● Sinf fonotekasidan «Yalla» guruhi ijrosida qo‘shiq tinglang.

🎵 **Musiqa savodi.** Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Jonli

The musical score for 'Jonli' consists of five staves of music in treble clef, 2/4 time signature. The melody is characterized by eighth and sixteenth notes, often beamed together. There are several dynamic markings, including 'V' (forte) and 's.' (piano), placed above or below notes. The piece concludes with a final cadence on a whole note.

?! Savol va topshiriqlar

1. «Yalla» nechanchi yili tashkil etilgan?
2. Ansambli qatnashchilari kimlar edi va u qanday guruhlar qatoridan o‘rin oldi?
3. «Yalla» guruhining rahbari kim, uning ijrosidagi qo‘shiqlar va hozirgi faoliyati haqida gapirib bering.
4. «O‘zbekiston — abadiy bahorim» qo‘shig‘ining mualliflari kimlar?
5. Qo‘shiqni birgalikda kuylang.

MUSIQA SAN’ATI BO‘YICHA KO‘RIK-TANLOV VA FESTIVALLARNING O‘TKAZILISHI

Milliy musiqa san’atini yana-da rivojlantirish maqsadida Respublika bo‘yicha ko‘rik-tanlovlar hamda jahon festivallarini o‘tkazish hozirgi kunda an’anaviy tus olmoqda.

Xususan, an’anaviy qo‘shiq bayramlari, «O‘zbekiston—Vatanim manim» Respublika ko‘rik-tanlovi har yili muntazam ravishda o‘tkazilmoqda.

Simfonik musiqa festivali. Dirijor kompozitor Anvar Ergashev.

Mulla To‘ychi Toshmuhamedov, Domla Halim Ibodov, Hoji Abdulaziz Abdurasulov, Jo‘raxon Sultonov, Ma‘murjon Uzoqov, Komiljon Otaniyozov, Yunus Rajabiy ijodiga bag‘ishlangan hofizlar tanlovi va ijodiy anjumanlar shular jumlasidandir.

Folklor ansambllarining ko‘rik-tanlovlari, dostonchi baxshilarining bellashuvi ham an‘anaga kirib bormoqda.

Mumtoz musiqaqa bag‘ishlab Samarqand shahrida o‘tkazilayotgan Xalqaro «Sharq taronalari» festivali milliy musiqamiz rivojida alohida o‘rin tutadi.

«O‘zbekiston – Vatanim manim» qo‘shiq bayrami.
Xorazm viloyati Jaloliddin Manguberdi nomidagi maydon.

○ *Sinf fonotekasidan festivallar va ko‘rik-tanlovlar materiallaridan tinglang (Masalan, «Sharq taronalari» festivali va h.k.).*

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyini dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Harakatchan

Ushbu ikki uslubdagi musiqalar oddiy tinglash yoki raqsga tushish musiqasi emas, balki o'smirlarning hayotiy obrazlarini o'zgartirishga undovchi uslub va oqimlardir.

Jaz – AQSHning Janubiy shtatlarida XIX–XX asrlarda yuzaga kelgan o'ziga xos orkestr musiqasidir. Ya'ni, Yangi Orlean negrlarining «Spirichuel» va «Blyuz» janrlarining uyg'unlashuvi natijasida yuzaga kelgan. Uning asosini badihaviylik (improvizatsiya) tashkil etadi.

Dastlab 7–8 sozandadan iborat ansambl guruhi tashkil etilgan va ular ijro etgan asarlar «jaz» yoki «jazband» deb nomlangan. Jaz musiqasi asoschilari L.S.Amstrong, J.K.Oliver, J.R.Morton va boshqalar ana shu ansamblarning rahbarlari ham bo'lganlar.

O'zbekistonda jaz musiqasi 1940-yillarning ikkinchi yarmida yuzaga kela boshlagan.

1958-yilda O'zbekiston estrada orkestri, 1963-yilda O'zteleradio qoshida Estrada-simfonik orkestrlarining tashkil topishi jaz rivojiga turtki bo'ldi.

Hozirda jaz musiqasi ijrochilaridan «O'zbeknavo» qoshidagi Botir Zokirov nomidagi estrada orkestri (rahbar Ye.Jivayev), O'zbekiston Davlat konservatoriyasining B.Murtazoyev rahbarligidagi «Big-bend» (jaz orkestri) guruhlarini faoliyat ko'rsatmoqda.

?! Savol va topshiriqlar

- 1. Zamonaviy asarlar yaratadigan qanday kompozitorlarni bilasiz?
- 2. Zamonaviy musiqa san'ati va uning rivoji haqida gapirib bering.
- 3. O'zbek zamonaviy musiqasi xususida nima bilasiz?
- 4. Folklor musiqasiga xos asosiy jihatlar qaysi?
- 5. O'zbek estrada musiqasi asoschisi kim va uning qanday qo'shiqlarini bilasiz?
- 6. «Yalla» ansambli haqida so'zlab bering.
- 7. Hozirda faoliyat olib borayotgan qanday estrada qo'shiqchilarini bilasiz?

IV CHORAK

YEVROPA MUMTOZ MUSIQASI HAQIDA TUSHUNCHA

YEVROPA MUMTOZ MUSIQASI

Yevropa mumtoz musiqasining opera, kantata, oratoriya, balet, simfoniya, uvertura, sonata kabi ko'p ovozi janrlariga xos ilk namunalari O'rta asrlarda paydo bo'lgan. Bu janrlarda asarlar yaratishning qoidalari ham o'sha davrlardan shakllanib, bugungi kunda yuksak rivojlanish cho'qqisiga ko'tarilgan.

Opera – XVI asrning oxirida Italiyada paydo bo'lgan. Uning tarixiy-qahramonlik, tarixiy-romantik, epik, afsonaviy, lirik, dramatik, hajviy mavzularda yozilgan turlari mavjud bo'lib, mumtoz namunaviy turlari J.Verdi, X.Gluk, V.Motsart kabi Yevropa kompozitorlari tomonidan yaratilgan.

Kantata va oratoriya janrlari esa opera bilan bir davrda paydo bo'lgan.

Ular yakkaxon, xor va orkestr uchun yozilgan ko'p qismli yirik asarlar hisoblanadi.

Balet – fransuzchadan olingan so'z bo'lib, «raqs tushaman, o'ynayman» degan ma'noni anglatadi. Fransuz kompozitori J.B.Lulli bu janrda ilk namunalarni yaratib, turli raqs kuylaridan, o'lehovlaridan foydalangan. Balet janri rus musiqasi rivojida yuksaklarga ko'tarilgani barchaga ma'lum.

Simfoniya XVIII asrda paydo bo'lgan, tez orada yirik va murakkab musiqa janri sifatida butun dunyoga tarqalgan. Betxoven, Motsart, Shubert, Chaykovskiy, Borodin kabi dunyo tan olgan kompozitorlar simfoniyaning mumtoz namunalari yaratganlar.

Yevropa mumtoz musiqasida «sonata», «ballada», «preludiya», «kvartet» kabi o'nlab musiqa janrlari paydo bo'ldi. V.Motsart, I.Gaydn, L.Betxoven kabi kompozitorlar bu janrlarning yuksak namunalari yaratdilar.

Yevropa mumtoz musiqasida organ musiqasi alohida o'rin tutadi. Havo yordamida chalinadigan bu klavishli yirik cholg'u sozi uchun I.S.Bax, Gendel kabi kompozitorlar asar yozishgan. Bu janrdagi asarlar insoniyatga alohida kuch va zavq bag'ishlaydi. Bu janrlar o'zbek musiqasiga XX asrdan kirib kela boshladi.

ELIZAGA

Lyudvig Van Betxoven musiqasi

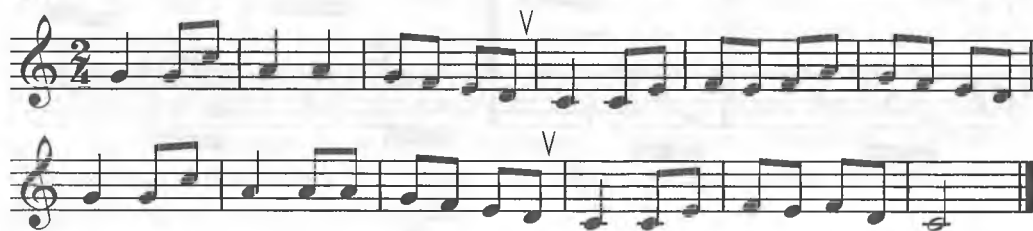
Tezlashtirib

The musical score is written for piano and bass. It consists of four systems of music. The first system begins with a piano (*pp*) dynamic marking. The second system continues the piece. The third system features a first ending (marked '1.') and a second ending (marked '2.'). The dynamic marking *mf* (mezzo-forte) is introduced in the second ending. The fourth system concludes the piece with dynamic markings *p* (piano) and *pp* (pianissimo).

● *Sinf fonotekasidan L.Betxoven asarlaridan yoki o'qituvchi ijrosida L.Betxovenning «Elizaga» asarini tinglang.*

🎵 **Musiq savodi.** Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! Savol va topshiriqlar

- 1. Ko'p ovozli musiqa janrlaridan qaysilarini bilasiz?
- 2. XVI asrning oxirida Italiyada paydo bo'lgan operalar qanday mavzularga bag'ishlangan? Opera yaratgan qaysi Yevropa kompozitorlarini bilasiz?
- 3. Kantata, oratoriya va balet janrlari haqida gapirib bering.
- 4. Simfoniya qachon paydo bo'lgan va simfoniya yaratgan qaysi kompozitorlarni bilasiz?
- 5. Organ uchun musiqa yozgan qaysi kompozitorlarni bilasiz?
- 6. O'zbek musiqasiga ko'p ovozli musiqa janrlari qachon va qayerdan kirib kelgan?

VOLFGANG AMADEY MOTSART

Volfgang Amadey Motsart.
(1756–1791)

Chet el kompozitorlari ichida dunyoga mashhur bo'lgan kompozitor avstriyalik Volfgang Amadey Motsartdir. U 1756-yil 27-yanvarda Avstriyaning kichik bir shaharchasi Zalsburgda saroy kompozitori va organchisi Leopold Motsart oilasida dunyoga kelgan. Motsartning musiqaga bo'lgan qobiliyati 3 yoshidan boshlab yaqqol sezila boshlagan. U soatlab klavesinda shug'ullanar, opasi, 8 yoshli Annaning chalgan kuylarini bir eshitishida xatosiz aynan qaytarib chalib bera olar edi. Otasi Leopold o'g'lining musiqiy qobiliyatiga tan beradi va Anna bilan bir qatorda Volfgang bilan ham astoydil shug'ullana boshlaydi. Volfgang Motsart 6 yoshida klavesinda yaxshi chala oladigan darajaga erishadi va birinchi asarlarini, kichik hajmdagi pyesalarini yoza boshlaydi.

Yetti yoshga kirganda Motsart opasi Anna bilan Fransiya qirolining rezidensiyasi – Versal saroyida konsert beradi. Bolalar dastlab bir nechta murakkab asarlarni chalib, hammani hayratga solishadi. Keyin Volfgang Motsart skripkasini olib bir qancha asarlarni nihoyatda katta mahorat bilan chalib beradi. Opasi Anna unga klavesinda jo'r bo'ladi. Saroyga to'plangan mehmonlar Volfgang bilan qiziqib qolishadi. U birinchi marta ko'rayotgan notanish asarlarni notaga qarab to'xtamasdan, qiyomiga yetkazib ijro etadi. Berilgan musiqa bo'lagini ham xilma-xil bezaklar qo'shib turlicha chalib beradi. Mehmonlar chalgan musiqa bo'lagini ko'zi bog'liq holda hech qiynalmay chaladi. Hatto bokallarning bir-biriga urishtirilishidan chiqqan tovushlarni ham aniq chalib beradi. Qo'shiq kuylamoqchi bo'lgan ayrim mehmonlarga klavesinda adashmasdan jo'r bo'lib turadi. Berilgan barcha topshiriqlarni hozirjavoblik bilan yechib berib, butun parijliklarni qoyil qoldirdi.

Uning nomi boshqa shaharlarga ham yoyildi. U bir necha yil davomida Vena, Parij, London, Gana, Brussel, Jeneva kabi shaharlarda konsertlar berdi.

Otasi Leopold o'g'li Volfgangga musiqa yozish sirlari hamda kompozitsiyani mukammal o'rgatib bordi. Natijada 8 yoshli Motsartning birinchi kitobi Parijda bosilib chiqdi. Motsart o'n ikki yoshida o'zining birinchi operasini yaratdi.

Volfgangning otasi bolalarining har tomonlama keng bilim olishiga sharoit yaratib berdi. Yosh Motsart chet tillari, tarix, geografiya, arifmetika va boshqa fanlardan ham yetarlicha bilim oldi. U Parij va London opera teatrlariga hamda simfonik orkestr konsertlariga tez-tez borib turardi.

Volfgang Motsartning Italiyaga otasi bilan qilgan safari uning hayotida o'chmas iz qoldiradi. Italiya shaharlarining boy arxitekturasi, dilbar tabiati, muzey va teatrlari yosh Motsartni yana-da ilhomlantirdi.

Bir necha oy davomida Motsart Italiyadagi eng yetuk musiqa nazariyotchisi Padre Martinidan kompozitorlik sirlarini o'rganadi. O'qish oxirida 14 yoshli Motsart sinovlardan oliy darajada o'tib, Boloniya Musiqa akademiyasining faxriy a'zosi diplomini olishga muvassar bo'ldi.

Yangi taassurot va yangi ilhomlar bilan u juda ko'plab musiqa asarlari yaratdi. «Figaroning uylanishi», «Sehrlı fleyta» operalari, ko'plab simfoniyalar, fortepiano uchun yozilgan sonatalar, konsertlar va xor uchun qo'shiqlar uning ijod mahsuli bo'ldi.

Ammo mahalliy aristokratlar Wolfgang Amadey Motsartning buyuk iste'dodini yetarlicha qadrlashmadi. Unga xizmatkor, boy va badavlat kishilarning ko'nglini olish uchun xizmat qiluvchi oddiy bir qiziqchi sifatida qarashdi. Motsart esa musiqaga hayotiy zarurati bo'lgan muhim ish deb qarardi.

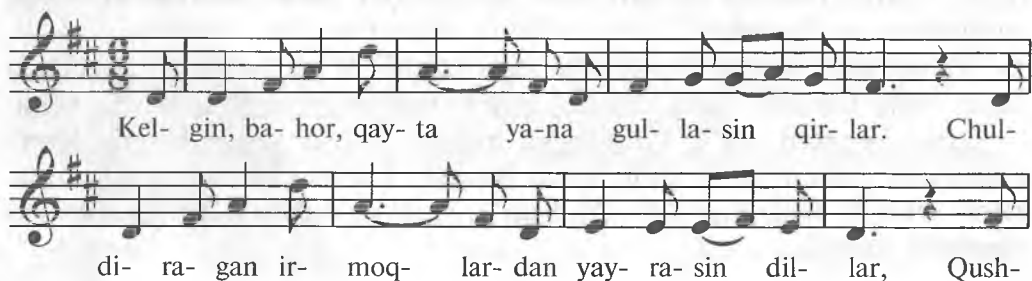
Motsart hammasi bo'lib 36 yil umr ko'rdi. Ammo shu qisqa davr ichida boy musiqiy meros qoldirdi. Butun dunyo kishilari uni buyuk kompozitor sifatida tan olishadi va uning asarlarini sevib tinglaydilar.

● *Sinf fonotekasidan V.A.Motsartning asarlaridan yoki o'qituvchi ijrosida «Bahor sog'inchi» asarini tinglang.*

BAHOR SOG'INCHI

*A.Overder she'ri
Safar Barnoyev tarjimasi*

V.A.Motsart musiqasi

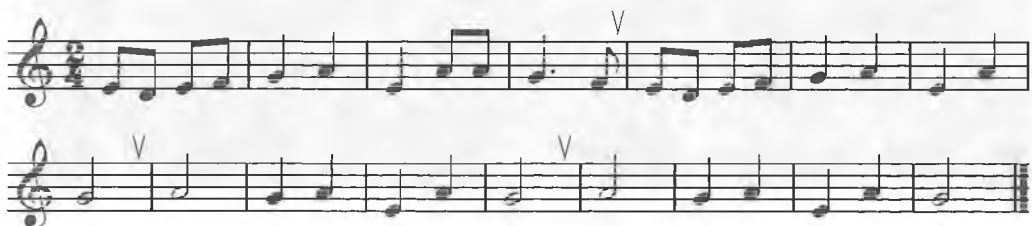

Kel- gin, ba- hor, qay- ta ya-na gul- la- sin qir- lar. Chul-
di- ra- gan ir- moq- lar- dan yay- ra- sin dil- lar, Qush-

lar so-zi, qu-yosh nu-ri Ko'z-la-ri-miz och-sin, o't-
loq-lar-da o'y-noq-lay-lik, Zavq-la-ri-miz tosh-sin.

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

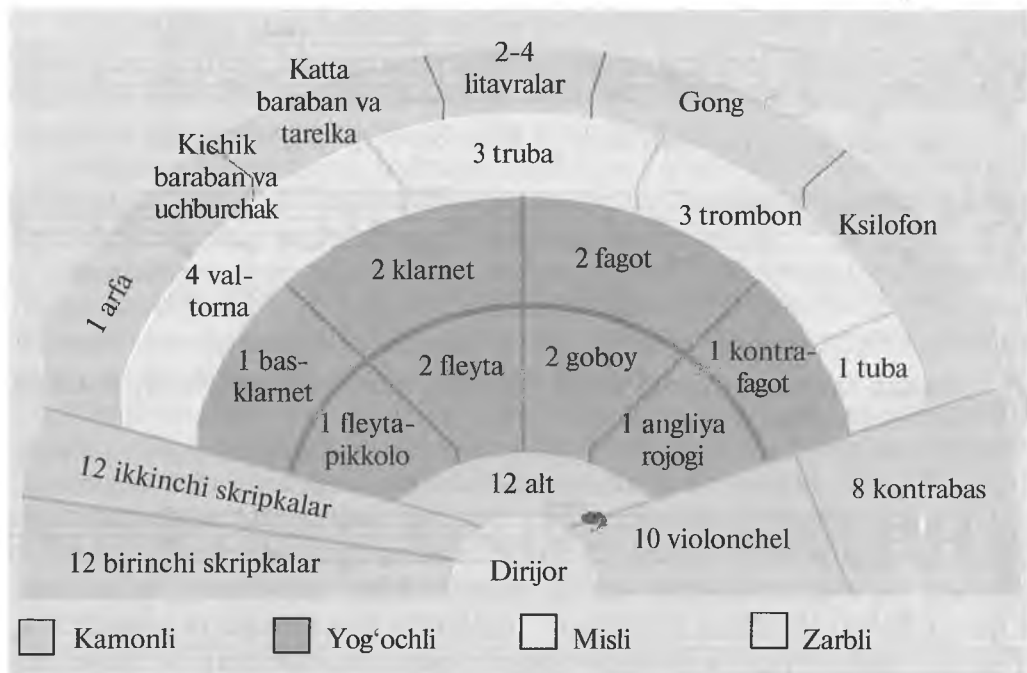
?! Savol va topshiriqlar

- 1. V.Motsart necha yoshidan boshlab musiqa asarlari yarata boshlagan?
- 2. Uning opasi Anna bilan bergan konsertlari haqida so'zlab bering.
- 3. Motsart o'zining birinchi operasini necha yoshida yaratgan?
- 4. Motsartning keng bilim olishi uchun qanday sharoitlar yaratilgan?
- 5. Motsartning Padre Martiniga shogird bo'lgani va Boloniya Musiqa akademiyasining faxriy a'zosi diplomini olganligi haqida so'zlab bering.

SIMFONIYA

«Simfoniya» so'zi yunon tilidan olingan bo'lib, ikki – «sun» (birga) va «fone» (tovush) so'zlaridan tashkil topgan. U bir qancha cholg'u sozlarining birgalikda chalinishi natijasida hosil bo'ladigan musiqa asari hisoblanadi.

Simfoniya, odatda, simfonik orkestrda ijro etiladi. Ba'zan unga xor va yakka xonandalar ham qo'shiladi. Simfonik orkestrning qaysi cholg'u asboblardan tashkil topishini siz yaxshi bilasiz. To'liq simfonik orkestrlarning tarkibi taxminan quyidagicha tuzilgan bo'ladi:

Simfoniya, odatda, to'rt qismdan iborat bo'ladi:

I qism sonata allegro shaklida yoziladi;

II qism lirik xarakterli, vazmin sur'atda ijro etiladi;

III qism menuet yoki skerso xarakterida yoziladi;

IV qism rondo shaklida, ya'ni ayrim bir bo'lak qo'shiqning naqaratiga o'xshab har gal qayta chalinadi. Bu qism, odatda, tantanavor va jo'shqin xarakterga ega bo'ladi.

Simfoniya janrini nemis, chex, italyan, fransuz va avstriyalik kompozitorlar yaratishgan.

Simfoniyaning mumtoz turlarini Y.Gaydn, V.Motsart, P.Chaykovskiy, S.Prokofyev, D.Shostakovich kabi jahon tan olgan kompozitorlar yaratganlar. O'zbek musiqa ijodkorlari orasida M.Ashrafiy, I.Akbarov, T.Qurbonov, S.Jalil, M.Tojiyev, B.Lutfullayev, M.Bafoyev va boshqalar simfonik musiqa janri bo'yicha dastlabki asarlarni yaratgan kompozitorlar hisoblanadi.

Simfoniyaning sodda va hajm jihatidan kichkina bo'lgan turlari ham mavjud bo'lib, u simfonetta deb ataladi. Bir qismdan iborat bo'lgan simfonik asar «simfonik poema» deyiladi.

Xalqaro «Simfonik musiqa» festivali.

● *Sinf fonotekasidan V.A.Motsartning asarlaridan namuna tinglang.*

V.MOTSART
(40-simfoniyasi)

O'rtacha tez

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarni aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Shoshmasdan

?! Savol va topshiriqlar

- 1. «Simfoniya» so'ziga ta'rif bering.
- 2. Simfonik orkestr qaysi cholg'u sozlaridan tashkil topadi?
- 3. Simfoniyaning tarkibiy qismlari haqida gapirib bering.
- 4. Simfoniya janrida ijod qilgan mashhur kompozitorlardan kimlarni bilasiz?
- 5. O'zbek kompozitorlaridan kimlar simfoniya janrida barakali ijod qilgan?

LYUDVIG VAN BETHOVEN

Lyudvig Van Betxoven.
(1770 – 1827)

Lyudvig Van Betxoven Germaniyaning Reyn daryosi bo'yida joylashgan uncha katta bo'lmagan Bonn shahrida 1770-yilda dunyoga keldi. Uning bobosi ham, otasi Iogann ham ko'p yillar mobaynida saroy musiqachisi, ashulachi bo'lib ishlashgan.

Betxovenlarning oilasi kambag'alchilikda kun kechirardi.

Lyudvig juda ham kamgap, o'z xayollari bilan yuradigan va odamovi bola edi. Ammo u musiqani jon-dildan sevardi. Otasi bolalarining musiqachi bo'lishini istamas edi. Shuning uchun ham yosh Lyudvig otasidan yashirincha skripka chalishni o'rganib oldi.

O'g'lining skripka chalishini tasodifan eshitib qolgan Iogann avval o'g'lini nihoyatda qattiq koyidi, so'ng Lyudvigning iste'dodli ekanini sezib, undan «Ikkinchi Motsart» tayyorlamoqchi bo'ldi va bu orqali boyib ketish payiga tushdi. Iogann yosh Lyudvigga klavesin va skripkada chalishni mashq qildirib boshladi. Ammo uning olib borgan mashg'ulotlari asosan gamma mashqlarini chaldirishdan iborat bo'lar edi. Lyudvig eshitgan musiqalarini tezda mustaqil o'rganib olar va anchagina asarlarni yod chaldirdi.

Oradan ma'lum vaqt o'tganidan so'ng, otasi Iogann 1778-yilda 8 yoshli Lyudvigni jamoat oldiga birinchi bor chiqishini tashkil qiladi.

Konsert muvaffaqiyatli yakunlanadi va yosh iste'dodli Lyudvig Van Betxovenning nomi xalq ichida tezda mashhur bo'lib ketadi. Endi unga maxsus o'qituvchilar chaqira boshlashadi. Organchi Nefe uning asosiy o'qituvchisi va qadr don do'sti bo'lib qoldi.

Tez orada Lyudvig klavesin, skripka va organda yaxshi chala oladigan, asarlarni erkin improvizatsiya qilib (turlicha bezak va shakllarda) chaladigan bo'ldi. Lyudvigni umumiy ta'lim maktabiga berish uchun oilaning mablag'i yetishmas edi. Juda katta mehnat evaziga Lyudvig maktabda o'qitiladigan fanlarni mustaqil o'rganib oldi. U, ayniqsa, nemis tili va adabiyotini, qadimgi filosoflarning asarlarini mukammal bilardi.

Oilaning nochor ahvoli Betxovenni yoshligidan ishlashga majbur qildi. U saroy kapellasida organ chaluvchining yordamchisi bo'lib ishlay boshladi.

Lyudvig Van Betxoven yoshligidan boshlab asarlar yozishga qattiq kirishdi. Ayniqsa, uning yaratgan sonatalari va simfoniyalari butun dunyoga mashhur bo'lib ketdi.

Hayotining oxirgi yillarida Betxoven og‘ir qiyinchiliklarga duch keldi. Qizamiq kasali oqibatida Lyudvigning quloqlari eshitmay kar bo‘lib qolishi uning uchun dahshatli ko‘rgilik bo‘ldi.

Barcha qiyinchiliklarga qaramay, Betxoven hayotining oxirigacha musiqani tashlamadi. U o‘zidan juda ko‘plab nodir musiqa asarlari – sonatalar, pyesalar, simfoniya, oratoriya va «Fideliyo» operasini qoldirdi.

Hozirgi kunda ham xalqaro pianinotchilar, organchilar va simfonik orkestrlarning ko‘rik-tanlovida Lyudvig Van Betxovenning asarlari albatta ijro etiladi.

Lyudvig Van Betxoven musiqaning buyuk qudratli kuch ekanligini bilgan holda: «Musiqa inson qalbini chaqmoq kabi yoritmog‘i lozim!» – deya xitob qilgan edi.

● *Sinf fonotekasidan L. Betxovenning «Qahramonlik» 3-simfoniyasidan parcha tinglang.*

🎵 **Musiqa savodi.** Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Sokin

The image shows a musical score for a piece titled "Sokin". It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef and a 3/4 time signature. The melody is composed of eighth and quarter notes, with some rests. There are dynamic markings, including a "V" (forte) marking. The score ends with a double bar line.

?! Savol va topshiriqlar

- 1. Betxoven qachon va qayerda tug‘ilgan?
- 2. Lyudvig Van Betxovenning ilk bolalik yillaridagi hayoti haqida so‘zlab bering.
- 3. Betxovenning birinchi konserti haqida gapirib bering.
- 4. Betxoven oilasining nochor ahvoli va uning Betxoven ijodiga ta’siri haqida so‘zlab bering.

BETHOVEN

Qulog‘i tom bitgan buyuk Betxoven
Sayr etar musiqa ummonlarida.
«Ohang bu Ollohning ovozi», deydi,
«Eshitgum notalar to‘fonlarida».

Bema‘no so‘zlardan, g‘iybat, tuhmatdan,
Behuda suhbatdan asraydi quloq.
Tabiat shivirin his etar qalbi,
O‘zgalar bu sasni anglamas mutloq.

Vujudi nuqsonli bul zot, alloma,
Ijodi dillarga oquvchi buloq.
Qalblarni qoplasa zulmat qay zamon,
Betxoven kuylari yoritgich – chiroq.

FRIDERIK SHOPEN

Friderik Shopen jahon musiqa madaniyati rivojiga ulkan hissa qo‘shgan buyuk polyak kompozitori. U fortepiano ijrochiligida eng yuqori mahoratga erishgan, o‘z zamonasining (virtuoz) mohir pianinochisi va polyak mumtoz musiqasining asoschisidir.

Kompozitor Polsha poytaxti Varshava atrofidagi hududlarning birida 1810-yili tavallud topgan. Buyuk iste‘dodga ega bo‘lgan Friderik musiqa bilan juda erta shug‘ullana boshladi va birinchi asarini 7 yoshida bastaladi. 8 yoshidan esa oila – jamoa yig‘inlarida pianinochi sifatida konsertlarda qatnashadi.

1830-yili Friderik o‘z ijrochilik mahoratini oshirish maqsadida Parijga boradi va taqdir taqozosi bilan umrining oxirigacha yurtiga qaytmaydi. Chunki, 1831-yili Polshada inqilobiy kurashga chek qo‘yiladi. Vatan mustaqilligi uchun

Friderik Shopen.

kurashganlarni qatl qilishadi. Friderik esa, o'z davrida mustaqillik uchun kurashganlar safida bo'lgan edi. Shu bois, uning ijodiy faoliyati yurtidan uzoqda o'tdi. U 1849-yili Parijda vafot etdi.

F.Shopen ijodida fortepiano musiqasi asosiy o'rinni egallaydi. Uning ijodidagi o'ziga xoslik asarlarining milliyliigi, g'oyaviy obrazliligi va his-tuyg'ularga boy nozik ruhiyatida namoyon bo'ladi.

Shopen ijodi jahon musiqasiga, xususan, fortepiano musiqasi rivojiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. U, asosan, fortepiano uchun asarlar yaratgan va ular «Oltin meros»ning eng yorqin namunalariga aylangan. Har bir pianinochi uning asarlaridan ijro etishni faxr deb biladi. Shopen asarlari: 2 ta konsert, fortepiano uchun: 4 ta pyesa, 3 ta sonata, 4 ta ballada, 76 ta polonez, 60 ga yaqin mazurkalar, 17 ta vals, 27 ta etud va boshqalardan iborat.

● *Sinf fonotekasidan Friderik Shopen asarlaridan namuna tinglang.*

MAZURKA

F. Shopen musiqasi

Juda tez

Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

?! Savol va topshiriqlar

- 1. Friderik Shopen – mohir pianinochi.
- 2. Shopen necha yoshidan musiqa yoza boshlagan?
- 3. Shopen ijodiga xos xususiyat haqida soʻzlab bering.
- 4. Shopen qaysi janrlar boʻyicha boy ijodiy meros qoldirgan?

MIXAIL IVANOVICH GLINKA HAYOTI VA IJODI

Mixail Glinka.

Rus mumtoz musiqasining asoschisi Mixail Ivanovich Glinka 1804-yil 20-mayda Smolensk gubernasining Novospass qishlog'ida dunyoga keldi. Glinkaning musiqaga bo'lgan qiziqishi yoshligidanoq namoyon bo'ldi. U dehqonlar orkestri ijro etgan kuylarni tinglab, skripka, fleyta va fortepiano chalishni o'rgana boshladi. Shu bilan bir qatorda chet tillarini, adabiyot va tarixni, rasm chizishni o'rgandi.

1817-yilda Glinka Peterburgga ko'chib keladi va bu yerda Blagorodniy pansionida tahsil oladi. 1822-yilda pansionni bitirgandan keyin musiqaga ko'proq e'tibor bera boshlaydi.

Glinka ijodining shakllanishiga Pushkin, Griboyedov, Jukovskiylar bilan bo'lgan muloqotlari juda katta ta'sir ko'rsatadi. 20-yillarning oxiriga kelib Glinka bir qator asarlar yaratadi. Musiqa san'atini yana-da mukammal egallash maqsadida Germaniya va Italiyaga safarga boradi. Bu yerlarda Glinka shaharlar hayoti, madaniyati, yirik kompozitorlari bilan tanishadi, zamonaviy musiqani o'rganadi. Italiyada bir qator yorqin asarlarini yaratadi. 1834-yilda Rossiyaga qaytib «Ivan Susanin» operasini yoza boshladi. Uning birinchi ijrosi 1836-yil 27-noyabrda bo'lib o'tib, katta muvaffaqiyat qozondi. Shu yillari «Ruslan va Lyudmila» operasini yozishga kirishadi. 1844-yilda Glinka Parijga boradi. Berlioz bilan uchrashadi va u bilan yaqin muloqotda bo'ladi. Berliozning novatorligini Glinka yuqori baholaydi. 1845-yilda esa Glinka Ispaniyaga borib, katta ijodiy yutuqlarga erishadi. 1846-yili Madridda «Aragonskaya xota» fantaziyasini yaratadi. Hayotining oxirgi 9 yili davomida «Kamarinskaya» simfonik fantaziyasini, kichik pyesalar, romanslar yaratadi, oldin yaratgan asarlarini qayta ishlab chiqadi.

1857-yil 3-fevralda Mixail Ivanovich Glinka Berlinda vafot etadi.

Sinf fonotekasidan M.Glinka asarlaridan tanlab, namuna tinglang.

KAMARINSKAYA
(Simfonik fantaziya)

Mixail Ivanovich Glinka musiqasi

O'rtacha tez

First system of the musical score. It features a grand staff with a treble clef and a bass clef. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The tempo is marked 'O'rtacha tez'. The first measure has a dynamic marking of *sf* (sforzando) in the bass staff. The second measure has a dynamic marking of *mf* (mezzo-forte) in the bass staff. The melody in the treble staff consists of eighth notes with slurs and accents.

Second system of the musical score. The treble staff continues the melodic line with slurs and accents. The bass staff has a dynamic marking of *pp* (pianissimo) in the second measure, which then transitions to *p* (piano) in the third measure. The bass staff has rests in the first and fourth measures.

Third system of the musical score. The treble staff features a rhythmic pattern of eighth notes with slurs and accents. The bass staff has rests in the first and fourth measures.

Fourth system of the musical score. The treble staff continues the rhythmic pattern with slurs and accents. The bass staff has a dynamic marking of *p* (piano) in the first measure. The bass staff has rests in the first and fourth measures.

 Musiqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

Savol va topshiriqlar

1. M.I.Glinkada musiqaqa bo'lgan ishtiyoqning uyg'onishida dehqonlar orkestrining roli nimada?
2. Germaniya va Italiya safarlari Glinka ijodida qanday iz qoldirgan?
3. «Ruslan va Lyudmila» operasining yaratilishi haqida gapirib bering.
4. Ispaniya safari haqida so'zlab bering.
5. «Kamarinskaya» simfonik fantaziyasining yaratilishi haqida so'zlab bering.

YEVROPA MUSIQASINING JAHON XALQLARI ORASIDA OMMALASHISHI

Yevropa musiqasi shakllanishi nuqtayi nazaridan juda katta bosqichni bosib o'tgan va hozirga qadar rivojlanib kelmoqda. Uning jahon xalqlari musiqasiga bo'lgan ta'siri nihoyatda ulkan bo'lib, jumladan, bu holni Hamdo'stlik Mamlakatlari xalqlari musiqa madaniyati misolida ko'rish mumkin. Bu jarayon avvalambor rus musiqasiga o'tib rivojlanib borgan, so'ngra boshqa xalqlar qatorida qirg'iz, qozoq, tojik, xususan, o'zbek musiqasiga chuqur ta'sir ko'rsatib, o'ziga xos yo'nalishda shakllana borgan.

Yevropa musiqasi an'analarning o'zbek musiqasiga kirib kelishi XX asr boshlarida yuz bergan. Shu jumladan, o'zbek kompozitorlari ijodiyotida bu jarayonning ta'siri o'zgacha tus olib, butun asr davomida rivojlangan va o'zining yuksak cho'qqisiga yetgan. Bu jarayonlar to'ng'ich avlod kompozitorlari V.Uspenskiy, S.Kozlovskiy, S.Vasilenko, R.Glierlarning T.Sodiqov, M.Ashrafiy, I.Akbarov, T.Jalilov, M.Burhonov bilan bo'lgan ijodiy hamkorliklaridan boshlangan. Natijada o'zbek musiqasida Yevropaga xos bo'lgan kamer-cholg'u, opera, simfonik asarlar vujudga keldi. Xuddi shunday jarayonni biz boshqa O'rta Osiyo mamlakatlarida ham ko'rishimiz mumkin.

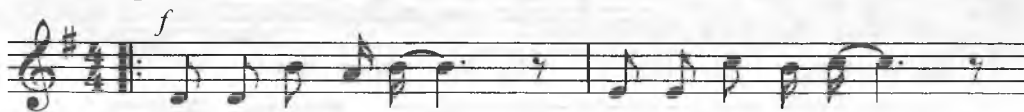
Sinf fonotekasidan Yevropa mumtoz musiqalaridan tanlab, namuna tinglang.

BIZGA VATAN – JON O‘ZBEKISTON

Normurod Narzullayev she’ri

Avaz Mansurov musiqasi

Allegretto

Bu – men- ga Va-tan, Bu – sen- ga Va- tan,

Bu – biz-ga Va-tan, Jon O‘z- be- kis- ton! Bu – men-ga Va-tan,

Bu – sen-ga Va-tan, Bu – biz-ga Va-tan, Jon O‘z- be- kis- ton!

O‘z- be- kis- ton! O‘z- be- kis- ton!

Tog‘-lar- da ke-zar sa-do, ke-zar sa- do,

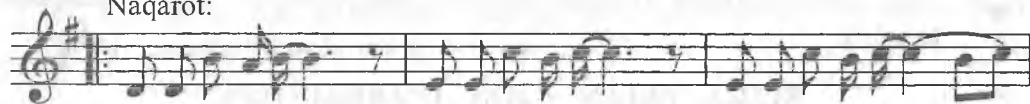

Bog‘-lar- da e-sar sa-bo, e-sar sa- bo. Jo‘-shib, yo- nib yur-tim

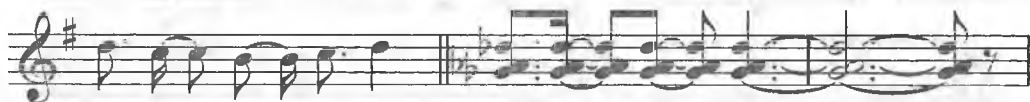

kuy-lay- man, Gul-shan- lar- ni qu-chib to‘y-may- man.

Naqarot:

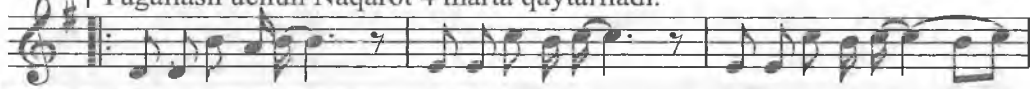

Bu – men-ga Va-tan, Bu – sen-ga Va-tan, Bu – biz-ga Va-tan,

Jon O'z- be- kis- ton! O'z- be- kis- ton!

Tugallash uchun Naqarot 4 marta qaytariladi.

Bu – men-ga Va-tan, Bu – sen-ga Va-tan, Bu – biz-ga Va-tan,

Jon O'z- be- kis- ton! O'z- be- kis- ton!

O'z- be- kis- ton!

Tog'larda kezar sado,
Bog'larda esar sabo.
Jo'shib, yonib yurtim kuylayman,
Gulshanlarni quchib to'ymayman.

Naqarot:

Bu – menga Vatan,
Bu – senga Vatan,
Bu – bizga Vatan,
Jon O'zbekiston!

Biz – hayot gullarimiz,
Elni der dillarimiz.
Baxtiyormiz! Erkin, hur zamon
Nasib etdi bizga bu davron!

Uchqurdir parvozimiz,
Mag'rurdir ovozimiz.
Bor bo'l, yasha, kamol top, diyor,
Oltin oshyon, go'zal chamanzor!

Naqarot

 Musiqqa savodi. Quyidagi kuyni dirijorlik qilib, notalarini aniq, ravon va sof tovush bilan kuylang:

TO'RG'AY I

?! Savol va topshiriqlar

- • 1. Yevropa musiqasi rivoji va uning boshqa davlatlar musiqqa madaniyatiga ta'siri qanday bo'lgan?
- 2. O'rta Osiyo xalqlari musiqasida yevropacha janrdagi asarlarning paydo bo'lishi.
- 3. Birinchi o'zbek simfonik kompozitorlaridan kimlarni bilasiz?
- 4. Yevropa musiqasi ta'sirida yaratilgan asarlar haqida so'zlab bering.

Mustaqil o'qish

MUSIQA TURLARI

Uzoq o'tmishdan turli musiqiy namunalari yaratila boshlangan. Avvallari folklor yoki klassik degan ajratishlar bo'lmagan. IX asrda yashab o'tgan Al-Forobiy o'z davrining musiqasini o'ziga xos uch turga bo'ladi. Birinchisi – inson faoliyati bilan bog'liq musiqqa; ikkinchisi – xayoliy musiqqa va uchinchisi – odamlarga lazzat beruvchi musiqqa.

Demak, Forobiy fikricha, odamlarning mehnat faoliyati yoki yashash sharoitida biror bir voqelik bilan bog'liq musiqalar birinchi turga kiradi. Ya'ni,

chorvachilikda mavjud «Xo'sh-xo'sh», «Churey-churey», dehqonchilikda qo'llaniladigan «Mayda-mayda», kasbiy faoliyat bilan bog'liq «Charxim» va h.k. Ikkinchi tur musiqa bu – xayoliy, ya'ni mavzu jihatidan biror bir bog'liqlik joyi yo'q. Keng ma'noga ega bo'lgan, insonning his-tuyg'ularini ifodalovchi musiqa. Uchinchisi insonlarga lazzat beruvchi musiqa. Odatda, insonlar hayotida shodiyonalar ko'p. Odam quvnoq, hayotdan lazzat olib yashashi lozim. Musiqaning xush kayfiyat ulashuvchi, ta'bini ko'taruvchi namunalari uchinchi turga kiradi. Ularning mavzusi turlicha bo'lishi mumkin, lekin karakter nuqtayi nazaridan yengil va lazzatbaxshdir.

Davrlar o'tishi bilan musiqa ikki ulkan oqimga bo'lindi: a) folklor va b) klassik musiqa.

Folklor musiqasi deyilganda, biz, xalq tomonidan yaratilib ijro etiladigan va tez esda qoladigan, sodda, ijro etilishi oson bo'lgan kuy va qo'shiqlarni tushunamiz. Mumtoz musiqa esa insoniyat tafakkuri bilan bog'liqdir.

Ya'ni, klassik musiqani bastakor (shu kasb egasi) yaratadi va bu asarni malakali sozanda yoki xonanda ijro etadi. Folklor musiqasiga xalq turmush tarzi bilan bog'liq barcha janrlar kiradi. Ya'ni, alla, bolalar musiqasi, mehnat musiqasi, to'y va diniy marosim qo'shiqlari, afsuniy qo'shiqlar.

Klassik musiqaning yo'nalishlari mavjud. Xalq musiqasiga – maqomlar, kompozitorlik ijodiga esa barcha musiqiy janrlar kiradi. Masalan: opera, simfoniya, balet, kantata, oratoriya, romans, pyesa va h.k. Klassik musiqada mavjud barcha janrlarda o'zining yaratilish tarixi, rivojlanish yo'li va behisob namunalari mavjud. Masalan, musiqaning eng yirik sahnaviy janri bu – operadir. Uning vatani Italiya. O'z tarkibiga simfoniya, xor, balet, romans kabi bir qator janrlarni mujassam etgan. Rivoji yo'lida turli yo'nalishlari paydo bo'lgan: tarixiy, qahramonona, hajviy, lirik, dramatik va h.k.

Bolalar uchun yaratilgan o'zbek operalaridan biz «Aloviddinning sehrli chirog'i» (S.Varelas), «Hayvonlar sultoni» (A.Mansurov), «Yoriltosh» (S.Boboyev) operalarini bilamiz.

?! Savol va topshiriqlar

1. Qanday musiqa turlarini bilasiz?
2. Forobiyning musiqa haqidagi ta'limotini aytib bering.
3. Folklor musiqasi va unga qanday musiqalar kiradi?
4. Klassik musiqa haqida so'zlab bering.
5. Qanday klassik musiqa janrlarini bilasiz?
6. Opera janri haqida so'zlab bering.
7. Bolalar uchun yozilgan qanday operalarni bilasiz?

MUNDARIJA

Soʻzboshi	3
Oʻzbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi	4

I CHORAK

Mumtoz musiqa haqida tushuncha

Mumtoz musiqa	6
Mumtoz kuylar	7
Mumtoz ashula	11
Shashmaqom – mumtoz musiqamiz asosi	13
Katta ashula	16
Fargʻona – Toshkent vohasining mumtoz musiqasi	17
Xorazm vohasining mumtoz musiqasi.....	19
Surxondaryo va Qashqadaryo mumtoz musiqasi	21
Mumtoz musiqaning madaniyatimizdagi oʻrni	22
Klassik musiqa.....	24

II CHORAK

Sharq xalqlari mumtoz musiqasi

Sharq taronalari	26
Turk va ozarbayjon xalqlarining mumtoz musiqasi	29
Turkman xalq mumtoz musiqasi	31
Eron xalq mumtoz musiqasi	35
Arab xalqlari mumtoz musiqasi	38
Xitoy xalq mumtoz musiqasi	40
Uygʻur xalq mumtoz musiqasi	40
Yapon xalq mumtoz musiqasi	42
Hind xalq mumtoz musiqasi	44
Qozoq xalq mumtoz musiqasi	45
Qirgʻiz xalq mumtoz musiqasi	46
Sharq xalqlari kasbiy musiqasining oʻxshashligi	47
Yapon teatri	51

III CHORAK

Zamonaviy musiqa va uning asosiy xususiyatlari

Oʻzbek zamonaviy musiqasi	53
Zamonaviy musiqa turlari	56
Folklor musiqasi	58
Estrada musiqasi	63
Botir Zokirov	65
«Yalla» guruhi	68
Musiqa sanʼati boʻyicha koʻrik-tanlov va festivallarning oʻtkazilishi	69
Ommabop musiqa	72

IV CHORAK
Yevropa mumtoz musiqasi haqida tushuncha

Yevropa mumtoz musiqasi	74
Wolfgang Amadey Motsart	77
Simfoniya	79
Lyudvig Van Betxoven	83
<i>Nuriddin Aminjon</i> . Betxoven	85
Friderik Shopen	85
Mixail Ivanovich Glinka hayoti va ijodi	88
Yevropa musiqasining jahon xalqlari orasida ommalashishi	90
Musiqqa turlari	93

Soib Begmatov, Dildora Karimova, Qo'ldosh Mamirov

MUSIQA

6-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan 5-nashri

Muharrirlar: *H. Mahmudova, M. Yo'ldosheva*

Musavvirlar: *A. Bobrov, M. Odilov*

Texnik muharrir *T. Smirnova*

Musahhih *F. Ortiqova*

Kompyuterda tayyorlovchilar: *B. Ashurov, A. Sulaymonov*

IB № 4678

Bosishga 22.04.08-y. da ruxsat etildi. Bichimi 70x90¹/₁₆. Kegli 11.
Tayms garnitura. Ofset bosma. 7,02 shartli bosma toboq. 6,0 nashr tobog'i.
Adadi 70721 nusxa. 169 raqamli buyurtma. 38-2008 raqamli shartnoma.

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining
G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
100129. Toshkent. Navoiy ko'chasi, 30.
100128. Toshkent. Shayxontohur ko'chasi, 86.

Bizning internet manzilimiz: www.iptd gulom.uz

www.ziyouz.com kutubxonasi

IV CHORAK

Yevropa mumtoz musiqasi haqida tushuncha

Yevropa mumtoz musiqasi	74
Volfgang Amadey Motsart	77
Simfoniya	79
Lyudvig Van Betxoven	83
<i>Nuriddin Aminjon</i> . Betxoven	85
Friderik Shopen	85
Mixail Ivanovich Glinka hayoti va ijodi	88
Yevropa musiqasining jahon xalqlari orasida ommalashishi	90
Musiqqa turlari	93

Soib Begmatov, Dildora Karimova, Qo'ldosh Mamirov

MUSIQA

6-sinf uchun darslik

Qayta ishlangan 5-nashri

Muharrirlar: *H.Mahmudova, M.Yo'ldosheva*

Musavvirlar: *A.Bobrov, M.Odilov*

Texnik muharrir *T. Smirnova*

Musahhah *F.Ortiqova*

Kompyuterda tayyorlovchilar: *B.Ashurov, A.Sulaymonov*

IB № 4678

Bosishga 22.04.08-y. da ruxsat etildi. Bichimi 70x90^{1/16}. Kegli 11.
Tayms garnitura. Ofset bosma. 7,02 shartli bosma toboq. 6,0 nashr tobog'i.
Adadi 70721 nusxa. 169 raqamli buyurtma. 38-2008 raqamli shartnoma.

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining
G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
100129. Toshkent. Navoiy ko'chasi, 30.
100128. Toshkent. Shayxontohur ko'chasi, 86.

Bizning internet manzilimiz: www.iptdgulom.uz

ISBN 978-9943-03-153-1

9 789943 031531